

יד
מהרי"ע

שערי יצחק השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק

צו

אדר שני ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

שבעה תירוצים לגבי השאלה (משיעור מוצש"ק פקודי) על מי כוונת הפסוק 'הנה עיני י"י אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה וגו' הנאמר בין פסוקי "חסדי" שקודם קריאת המגילה.

בירור המנהג הקדום בעניין אמירת קדיש לאחר ספר שני, כאשר מוציאים בשבת שלשה ספרים.

בעניין אבילות בפורים.

מקורות לכך שמנהג התחפושות בפורים בא מאומות העולם, ולא שהתחיל מעם ישראל כפי שכתב בספר ארחות רבינו.

הודעה משמחת על הדפסת מהדורא חדשה של אגדתא דפסחא עם פירוש עץ חיים למהרי"ץ, וחלוקתה לציבור חנם על מנת ללמוד בה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 488

השיעור מוקדש

להצלחת מיטל בת ישראל,

המקום ב"ה ישלח לה רפואה שלמה בכלל כל חולי עמו ישראל,

ויעמידה מחליה לחיים טובים ולשלום, ויחזקה ויאמצה

בקו הבראות, וימלא כל משאלות לבה לטובה, אכ"ר.

השיעור מוקדש להצלחת מיטל בת ישראל, המקום ב"ה ישלח לה רפואה שלמה בכלל כל חולי עמו ישראל, ויעמידה מחליה לחיים טובים ולשלום, ויחזקה ויאמצה בקו הבריאות, וימלא כל משאלות לבה לטובה, אבי"ר.

שבעה תירוצים לגבי השאלה (משיעור מוצש"ק פקודי) על מי כוונת הפסוק 'הנה עיני יי' אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה וגו' הנאמר בין פסוקי "חסדי" שקודם קריאת המגילה.

בשם רחמן. בירכנו אותה לרפואה שלמה בתוך שאר חולי עמו ישראל, ושיעמידה השי"ת בקו הבריאות. לא מובן לכאורה, היכן יש לבריאות קו?

אמנם, אותם המבינים בשרטוטי הידיים, יודעים ומכירים את קו הבריאות. כשאדם חולה, הם יודעים לזהות לפי אותו הקו כי הוא שרוי במחלה, ואם זה מסוכן וכו'. כשהאדם חוזר בתשובה, ומתקן את חטאו, וממילא הוא מבריא, אזי הקו משתנה. זהו קו הבריאות ועיין בס' דבך מאח דף ע"ו.

פותחים לפני קריאת המגילה בפסוקים המורים את חסדי השי"ת עלינו בכל הדורות. אומרים, חסדי יי' אזכיר תהלות יי' וגו'. בשיעור מוצש"ק פקודי שאלנו שאלה, כיצד הכלילו חכמי תימן הראשונים בין הפסוקים הללו, פסוק שאינו נראה מתאים לעניין. הרי כל הפסוקים באים לספר ולרומם את חסדי השי"ת על עם ישראל, להראות כי הקב"ה עושה אתנו חסדים במשך כל הדורות. שלא נטעה לומר כי רק בזמן המן עשה עמנו נסים, אלא בכל הדורות, בעבר בהווה ובעתיד. ממילא מקדימים למגילה ואומרים, חסדי יי' אזכיר תהלות יי' וגו'. אבל ישנו פסוק הנאמר שם, הנראה כתלוש, ולא מן העניין.

הפסוק הוא מספר עמוס וט', ח"ו, הנה. עיני, אֲדָנִי יי' בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה. וְהַשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ. מֵעַל, פְּנֵי הָאָדָמָה וגו'. כשקוראים את הפסוק לפי תומנו,

בלא עיון במקורות, חושבים כי 'הממלכה החטאה', היא מלכות הגויים, ממילא חשבנו בכל השנים כי גם הפסוק הזה הוא מן העניין. אך השנה, בעת שקראנו בשילוש אחרי תפילת שחרית את הפסוק בספר עמוס, יחד עם קצת מן המפרשים, התעוררתי כי הפסוק אינו מעניין המגילה, כי מסבירים שם את הפסוק שהוא מדבר דוקא על מלכות ישראל, ובעיקר על ירבעם בן נבט, ולכן קרא אותה 'הממלכה החטאה', כי הם היו רשעים. ומפורסם כי בעוונותינו הרבים, ירבעם חטא והחטיא את ישראל [אבות פרק ה']. לכן אומר הנביא, כי ישמידם הקב"ה מעל פני האדמה, ומעתה לא מובן לכאורה, מדוע אנחנו צריכים לשמוח במפלת מלכי ישראל, ודוקא לפני קריאת המגילה?

זו הקושיא שהוקשתה לי השנה, והתעמקתי בה, עד שהיגעתי בס"ד לכמה תירוצים. למרות זאת, רציתי עוד לשמוע מה אומרים תלמידי החכמים השומעים את השיעור, לכן הצעתי את הקושיא הזו לפניכם, בלי התשובות שהיו לי. וברוך ה', מנאי ומינייהו אסתיעא מלתא, ויש לנו עכשיו ביחד שבעה תירוצים...

זהו ממש חסדי ה', לראות כי על שאלה אחת, זכינו והיגענו בחדש ה' לכל כך הרבה תירוצים. מהלכים שונים. מתוכם, התירוץ השביעי הוא הפתעה מיוחדת, חידוש גדול מאד, לכן נשאר אותו לבסוף.

בתחילה, בשביל לחזק את השאלה, נעתיק לפניכם כמה מן המפרשים, עד שתראו כי השאלה ממש מפריעה, וקשה לעבור עליה מבלי ליישבה כדבעי. ז"ל הרד"ק שם, בממלכה החטאה, הוא מלכות אפרים. כי כל המלכים היו רעים וחטאים, מירבעם בן נבט, עד הושע בן אלה. חלק ממלכי יהודה היו בסדר, אבל מלכי ישראל היו רשעים מתחילתם ועד סופם, הם אחאב, עמרי ושאר המלכים, כולם היו רשעים גמורים. ואמנם מוסיף הרד"ק,

מה שכתוב שם, אבל בכל זאת שמחתי, כי לי היה את הדפוס הישן, שבקושי היה אפשר לראות שם את האותיות, ולא ידעתי שישנו דפוס חדש לספר מראות הצובאות, ודפוס זה ממש מאיר את העיניים.

מהר"ם אלשיך מסביר את הפסוק בפירוש אחר, שלא כפירוש הרד"ק וסיעתו. ממילא אפשר לומר כי אבותינו נע"ג לא פירשו את הפסוק כביכול הוא מדבר כנגד מלכות אפרים, אלא כפי פירושו של מהר"ם אלשיך. וכך הוא מפרש את הפסוקים שם, הלא כבני כְּשֵׁים אַתֶּם לִי. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נָאִם יי. הלא אַתְּ יִשְׂרָאֵל. הָעֲלִיתִי, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וּפְלִשְׁתִּים מִכְּפָתוֹר, וְאַרְם מִקִּיר: הִנֵּה. עֵינִי, אֲדַנִּי יי. בְּמַמְלָכָה, הַחֲטָאָה. וְהַשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ. מַעַל, פָּנֵי הָאֲדָמָה. אָפֶס. כִּי לֹא הַשְׁמִיד אֲשָׁמִיד. אֶת בֵּית יַעֲקֹב, נָאִם יי: אומר מהר"ם אלשיך, מה שאגודתו על ארץ יסדה הוא ע"י ישראל בתורה ומצוות, ועל כן מסיים מאמרו ואומר "הלא כבני כושיים" וכו'. לומר האם קלים אתם בעיניכם, אצלי הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, בתמיהא, כלומר שאם כיתר אומות אתם אין יתרון לכם על האומה הדחוייה שבכולם. ואם תאמרו, שאם העליתי את ישראל ממצרים, גם כן העליתי את פלשתים מכפתור וארם מקיר, אעפ"כ אין זו הוראה שאתם והם שוין לפני, כי "הנה עיני ה' בממלכה החטאה", מאלה, "והשמדתי אותה", פעם אחת, אך לא את ישראל, עם שחטאים הם לפני, וזהו "אפס כי לא השמד אשמיד", כלומר כי גם שעתיד בית המקדש ליחרב פעמיים, לא אשמידם בשום אחד מהם נאם ה', כי ע"כ שעבדתי אותם למלכיות לנכות אשמותם. הנה כי כן רואים שהוא מפרש את הפסוק באופן אחר מהם, שמדובר על הגויים.

הרי שני תירוצים. ברוך יהיה, כן ירבה וכן יפרוץ.

והשמדתי אותה, פירוש, המלכות אשמיד, שלא יהיה עוד מהם מלך, אבל בית יעקב לא אשמיד.

גם המצודת דוד אומר כך בזה"ל, הנה עיני ה', ר"ל, הואיל וכן הוא, ואתם פשעתם בי, לכן הנה עיני ה' והשגחתו בממלכה החטאה, היא מלכות אפרים, להשמיד אותה. אפס וגו', רק לא אשמיד את בית יעקב את המון העם מכל וכל, כי לבד המלוכה אשמיד, ולא יהיה בהם עוד מלך. גם האבן עזרא אומר כך, יעו"ש.

בכדי לתרץ את הקושיא, נלך לפי סדר התירוצים. ב"ה, שלושה תלמידי חכמים ישבו על השאלה הזו לתרצה, ואולי יש עוד כמה שעמלו לתרץ, אך לי לא ידוע, כי הם לא הגיעו אלי. ביקשתי מן המתרגמים השונים שיעלו את התשובות על הכתב, ועתה אקריא בפניכם את התשובות כפי שהגיעו אלי.

התירוץ הראשון בקודש, הוא מאת ידידנו הרה"ג נתנאל עומסי שליט"א, מו"צ בפעולת צדיק בעיר מודיעין עילית. הוא כתב לי כך, לכבוד מו"ר עט"ר שליט"א. לבקשת מרן, אכתוב ג"כ מה שנלע"ד, ליישב קושית מו"ר כיצד אומרים בפסוק הנה וגו', דמיירי בפורענות עם ישראל. ונראה, כיון דסוף הפסוק מיירי בשארית מלכות יהודה שהובטחו ב"לא אשמד אשמיד", והם אלו שהיו בזמן מרדכי ואסתר, לכן מציינים זאת, היפך מחשבת המן להשמיד. דהיינו, למרות שבתחילת הפסוק מדובר על השמדת מלכות אפרים, אך כיון שסוף הפסוק מדבר על קיום עם ישראל, ובמגילה אנו קוראים כי המן רצה להשמיד ולאבד את כל היהודים וכו', לכן קוראים עכשיו את הפסוק הזה, לומר כי הקב"ה לא ישמיד את עם ישראל.

עוד שלח לי הרב נתנאל שליט"א העתק מספר מראות הצובאות למהר"ם אלשיך, להראותני מה שכתב בזה. והאמת כי כבר ראיתי מקודם

האמת היא, שמפרשים רבים אומרים כפי דעת מהר"ם אלשיך בספרו מראות הצובאות, הלא הם מהר"ר יצחק אברבנאל ועוד, כדלקמן. אבל עוד לפני כן, רבי אברהם אבן עזרא מפרש בעצמו כי המכוון הוא למלכות אפרים, והביא פירוש נוסף בשם "יפת", כי מדובר על כל ממלכות הארץ, וכפי שמבין מהר"ם אלשיך. שמחתי, כי הנה מובן שישנו פירוש כזה. אבל חיפשתי וחקרתי, מיהו אותו יפת, אותו מביא האבן עזרא בהרבה מקומות? עד שמצאתי כי הוא אחד קראי. אמרתי, הנה כי כן, אם הוא קראי, עלינו לעזוב אותו, ולא לסמוך עליו.

בכל אופן, ישנם מפרשים משלומי אמוני ישראל שאומרים כך. כגון מהר"ר יצחק אברבנאל שהאריך על כך, וטוען, כי אם כוונת הפסוק למלכות אפרים, מדוע הכתוב ממשיך ואומר, 'אפס כי לא השמד אשמיד', הרי אלו מאמרים סותרים? ועוד האריך בדבר. גם המלבי"ם הולך בדרך זו. עוד המשכתי לחפש, ומצאתי כי גם מהר"ר יעקב מליסא, בעל חוות דעת ונתיבות המשפט, בספרו נחלת יעקב על פרשת נח [מובא בספר מעדני שמואל] כתב כך. הרי שישנם סמוכות רבים לפירוש הזה.

תשובה שלישית, שלח לי ידידנו הרה"ג דוד צפירה יצ"ו, יושב אהלה של תורה ומרביץ תורה בעיר נתיבות ובסביבה. הרב דוד יצ"ו מציע הבנה עמוקה חדשה בנושא. הוא הולך אמנם בדרכם של הרד"ק וסיעתו, כי המכוון הוא למלכות אפרים, ולמרות כן הוא מיישב את הקושיא על נכון.

וז"ל במכתבו אלי, לכבוד מורינו הגאון הגדול ר' יצחק רצאבי שליט"א. בדבר מה ששאל מורינו (בשיעור מוצש"ק פ' פקודי), מה ראו קדמונינו להביא את הפס' הנה עיני יי' אלהים בממלכה החטאה וגו' קודם קריאת המגילה, הרי פס' זה קאי (לרוב ככל המפרשים) על השמדת מלכי בית ישראל, ומה הענין

והשייכות להזכיר זאת בשמחת פורים קודם קריאת המגילה?

אלא כיון שמקדימים ואומרים לפני כן, 'זרע עמלק הרשע חשב על היהודים לאבדם' וגו', הנה באים רבותינו חכמי תימן הקדמונים נע"ג להודיענו, כי לא נחשוב למחות דוקא את הגויים העמלקים, אלא גם את היהודים הבאים משורש עמלק רח"ל, אף אותם ישמיד הקב"ה. ויסוד הדבר הוא, כי מחיית עמלק היא על ידי תיקון המעשים שלנו, וזו הסיבה שהביאו את הפסוק האמור, להודיענו את היסוד הנ"ל. וכך הוא ממשיך וכותב, נראה לענ"ד שיתכן שבאו ללמדנו בזה ענין גדול, והוא בהקדים מה שמפורסם בספרים הקדושים (ספר עבודת ישראל – פרשת זכור, קונטרס בעניני פורים וחודש אדר עמ' ע"ז ועוד), זהו רעיון גדול, שלא נטעה לומר כי כיון שכיום אין לנו עמלקים מוכרים, שנבוא ונשמיד אותם. ואכן, בעיקר דבר זה דנו הפוסקים, וכי אפשר לדעת מיהו עמלקי? הרי אומר הכתוב [דברים כ"ה, י"ט], תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עֲמֹלֶק, ונניח שמבחינת אומות העולם היו נותנים לנו רשות, ולא היינו מכניסים עצמנו לסכנה במחיית עמלק רח"ל, וכי אפשר למחות את העמלקים? הרי איננו יודעים מיהו משורש עמלק? כשיבוא משיח צדקנו, יהיה ברור מי נשאר מהם, ונמחה אותם בעז"ה, אך בנתיים איננו יודעים, אם כן קשה, מהי המצוה שלנו בפועל במחיית עמלק, כלומר, מה התכוונו בכל הדורות בדברם על מחיית עמלק? התשובה היא, שמחיית עמלק שלנו, היא לשרש את העבירות מתוכנו, ותכף נראה את הדברים משרשם.

כך לשון הרב דוד צפירה, עיקר מצות מחיית עמלק, ובפרט לאחר שבא סנחריב ובלבל את האומות, היא לעקור ולגרש מלבו של כל אחד את שורש העמלק שבתוכו, דהיינו למחות ולבער את כח הרע שקיים בכל אדם.

נתפלל שהקב"ה יאבדם וישמידם? שייכרתו וילכו לאבדון? לא עושים כך. אין מתפללים שיאבדו מן העולם, אלא שיחזרו בתשובה. וממילא עולה הקושיא, מה נשתנו מלכות ישראל, עליהם אנו אומרים, "השמד אשמיד" וגו'.

בשביל כך הוסיף הרב דוד פסקא זו, וכתב בזה"ל, והן אמת שאין מתפקידנו למחות את אותם מישראל שתופסים את שיטת עמלק, ואדרבה ראוי להתפלל עליהם, אך לאחר שלא חזרו מדרכם הרעה, הקב"ה מענישם כפי שהעניש את עמלק.

ביקרא דאורייתא. דוד צפירה. קהילת קודש – נתיבות. שפתיים ישק.

שאלה מהקהל: האם אנחנו צריכים להעניש את העמלקים שבתוכנו?

תשובת מרן שליט"א: לא אנחנו, אלא הקב"ה, הוא שיעניש אותם. למרות זאת נוהגים להזכיר את הפסוקים הללו לפני קריאת המגילה, להודיע ולהיודע מהו שורש עניין מחיית עמלק, שאפילו יהודים מתוכנו, שהלכו בדרכו של עמלק, ישמידם הקב"ה. ממילא עלינו ללמוד לקח, לתקן את עצמנו. בפרט ביום הפורים, עליו אמרו בספרים הקדושים [עיין בתיקוני הזה"ק, תיקון כ"א, דף נ"ז ע"ב], יום הכיפורים כפורים, משמע שזהו מעניינו.

המשך שאלה מהקהל: אם כן, פסוק זה אינו מהעניין, כיון שהקב"ה הוא שישמיד את העמלקים שבתוכנו?

תשובת מרן שליט"א: זוהי הרחבת מצות מחיית עמלק.

נחזק את היסוד שאמר הר"ד צפירה, כי זהו שבירת כחו של עמלק. חושבני כי השורש לכל מה שאמרו המפרשים, שצריך למחות את

ידוע מאמר הגמ' בסנהדרין [דף ל"ח עמוד ב'], רבי אליעזר אומר, דע מה שתשיב לאפיקורוס. אמר רבי יוחנן, לא שנו אלא אפיקורוס נכרי, אבל אפיקורוס ישראל, כל שכן דפקר טפי. דהיינו, יהודי אפיקורוס, הרי הוא גרוע מגוי. מסבירים בספרי המוסר בדרך מליצה, כי כל יהודי, צריך לעקור את שורש עמלק מתוכיותו, זהו ביעור חמץ מלבן.

וכידוע עמלק נלחם בעצם קיום הקדושה בעולם, כלומר שהפריע לו לראות עבודת ה'. והנה, מלכי ישראל באותה תקופה, לא הסתפקו במה שהם עצמם חטאו, אלא אף החטיאו את ישראל ומנעו מהם את קיום המצוות, ובכך תפסו במידת מה את שרביטו של עמלק להפריע לעובדי ה', ועל מלכים אלו אמר הנביא "הנה עיני ה' אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה", שכיון שתפסו במידתו של עמלק, נידונו בעונש חמור זה. כפי דעת המפרשים, שפסוק זה מדבר על מלכות ישראל. כי אין צורך לקיים את העמלקים שבתוכנו, וברוך ה', לא אלמן ישראל, וישנם חלקים גדולים מעם ישראל בשרים.

לעניינינו מתורץ. זו היא ההקדמה לקריאת המגילה. וזהו מה שרצו הקדמונים ללמדנו, שמחיית עמלק אינה מצטמצמת רק לזרעו של עמלק הרשע, אלא היא ענין כללי שכל אחד מצווה למחות את כח העמלק שבקרבו, ומי שלא עושה כך הקב"ה נפרע ממנו כשם שנפרע מעמלק, ואפילו אותם ממלכי ישראל שתפסו במידה זו, הקב"ה מענישם עד כדי עונש חמור של השמדה.

חזרתי ושאלתיו בטלפון, כשאמר לי זאת, הנה בעוונותינו הרבים, ישנם רשעים במהלך הדורות, וגם בזמננו, שמרימים ראש, ומדברים כנגד ה' ונגד משיחו, נגד הציבור החרדי ומוסדותיו, כנגד התורה וירא"ש, והם כנראה מזרעו של עמלק. ועתה מה נעשה להם, וכי

הנקודה העמלקית מתוכנו, הוא מאמר הזוהר [פרשת בשלח, דף ס"ו ע"א] בקיצור, יעו"ש, אך המפרשים האריכו ופיתחו יותר את הרעיון. גם בספר תורת משה למהר"ם אלשיך [שמואל פרק א'], העמיד את הדברים בצורה ברורה יותר.

עיקר הסוגיא מתחילה משאלה יסודית. הפסוק אומר [דברים כ"ה, י"ט], וְהָיָה בְּהֵנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ, לְךָ. מִכָּל אֲבִיךָ, מִסְבִּיב. בְּאֶרֶץ. אֲשֶׁר, יְיָ אֱלֹהֶיךָ. נָתַן לְךָ נַחֲלָה, לְרִשְׁתָּהּ. תִּמְחָה, אֶת זִכְרֵ עֲמָלֶק. מִתַּחַת, הַשָּׁמַיִם. לֹא, תִשְׁכַּח. הפסוק מדגיש ואומר, תִּמְחָה, אֶת זִכְרֵ עֲמָלֶק. מאידך, בסוף פרשת בשלח [שמות י"ז, י"ד] כתוב, וַיֹּאמֶר יְיָ, אֶל מֹשֶׁה. פְּתַב זֹאת זַכְרוֹן, בְּסִפְּרִי. וְשִׁים, בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ. כִּי מַחָה אֶמְחָה, אֶת זִכְרֵ עֲמָלֶק. מִתַּחַת, הַשָּׁמַיִם. הרי שהקב"ה מוחה אותם בעצמו? כיצד מיישבים את שני הכתובים? האם הקב"ה מוחה את העמלקים בעצמו, או שהוא מצווה אותנו למחות?

התשובה היא, כי הא בהא תליא. עם ישראל צריכים למחות מתוכם את הרשעות, את כל הדברים האסורים הנמצאים בלבותם. וכשעם ישראל ימחה, גם הקב"ה ימחה בשמים את השר שלהם. וכששר עמלק נופל בשמים, גם אומתו נופלת למטה.

וזה לשונו, סמא"ל הוא שרו של עמלק. לכל אומה ישנו שר, כגון לישמעאל ולמצרים ישנו שר הנקרא רֶהַב, וכן לשאר האומות. והראשי, הוא סמא"ל, הוא הגרוע ביותר, ואותו צריך להשמיד, להוליכו לאבדון. והעבירות, הם היניקה של כח ס"מ. על ידי החטאים, מאשרים ומגבירים את ידי שונאיהם של ישראל.

אך הוא כי הנה ידענו מרז"ל (שמות רבה כ"א ה') כי אין הקדוש ברוך הוא מפיל אומה למטה שאינו מפיל תחלה את שרה למעלה, וכל מפלת אומה תלויה במפלת שרה תחלה. וגם ידענו כי שרו של עמלק הוא סמאל הוא שטן הוא יצר הרע, ולהפיל את עמלק צריך להפיל

את שרו. שם אומר המדרש על הפסוק בישעיהו [כ"ד, כ"א], בָּיִסָּם הֵהוּא יִפְקֹד יְיָ עַל צָבָא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם. והדר, יַעֲלֶה מַלְכֵי הָאָדָמָה עַל הָאָדָמָה.

תירוץ רביעי אמר לי ידידנו הרב אלעזר יוסף יצ"ו, וביקשתי ממנו שיעלה זאת על הכתב, וישר כוחו, והנה לשון מכתבו לפניכם. הרב אלעזר הוא מתוך ועד בית הכנסת דפה, ומראשי הציבור. הוא טוען כי עניינו של נס פורים צריך ביאור לכאורה, מדוע ניצלנו מגזרותיו של המן, להשמיד להרוג ולאבד אל כל היהודים, הרי הם השתחוו לצלם? אלא יובן, כפי מה שאומרת הגמרא במגילה [דף י"ב עמוד א'], שנה רשב"י לתלמידיו, אף שישראל שבאותו הדור השתחוו לצלם, לא עשו כן אלא לַפְּנִים. לא שהתכוונו לעבוד עבודה זרה באמת, אלא רק כלפי חוץ כך היה נראה. אמנם, אין זה שייך אלא על ישראל שבאותו הדור, אבל ירבעם ושאר מלכי ישראל, לא עשו כן לפנים, אלא מרצונו הטוב. אף אחד לא הכריח אותו לעבוד עבודה זרה, ואעפ"י כן הוא עבד עבודה זרה מרצונו הטוב. לא רק לַפְּנִים, אלא גם בפנים.

כך כתב הרב אלעזר יצ"ו, לכבוד מו"ר ועטרת ראשינו אשר זוכים אנו לחסות בצלו ולשתות מימי תורתו, מרן הגאון ר' יצחק רצאבי שליט"א.

הפסוק שהובא בפתיחה שתיקנו קדמונינו לפני המגילה "הנה עיני ה' וכו'" מדבר במלכות אפרים כמו שהעיר מו"ר, וא"כ כיצד תיקנו קדמונינו לומר זאת לפני המגילה כחלק מחסדי ה' אתנו?

ואולי יש לומר, דהנה מופיע במפרשים שהמלכים הם ירבעם בן נבט וכו' שהחטיאו את ישראל בע"ז, וכמו דאיתא בתענית דף ל': שהעמיד פרוסדיות על הדרכים. ירבעם היה רשע מרושע, ולא נתן שילכו לבית המקדש, העמיד שומרים שימנעו את ההולכים

להם תשובה. ואת אלו שעשו בפנימיות, הם אלו החוטאים מרצונם הטוב, אותם, כבר הכחיד ה', ויש מקום לתשועה של פורים. ונוכל להוסיף שדוקא את המלכים שעשו במרד ומעל ה' השמיד, אבל את בית יעקב ה' לא ישמיד, שלא עשו במרד ומעל, רק בכפייה, וכמו בימי נבוכדנצר, דעל דבר זה יש תשובה דאף שמחויבים למסור הנפש, מ"מ אין זה כעושה במרד ובמעל.

גם פירוש זה הוא נחמד, בבחינת דרושים לְכָל חִפְצֵיהֶם [תהלים קי"א, ב'].

התירוץ החמישי, למדתי מתוך מה שכתוב בספר "אור פני משה" [להר"מ פשווארסק. הפטרת קדושים, דף י"ג ע"ב]. לדבריו, יוצא כי הפסוק מתאים למגילת אסתר באופן מיוחד. הוא האריך שם לפרש את הפסוק, ואין הזמן כעת מתאים אלא לומר את הנקודה העיקרית. וז"ל, עיני דייקא, הם המלאכים הנקראים עיני ה' כנודע, אותם שלח להשתרר וכו'. ופלשתים העלו המלאכים ההם, הממלכה החטאה, לא כן אתם בית ישראל, שהשי"ת העלה אתכם בעצמו, וא"כ איפא, מוכח שאתם בית ישראל תוכלו בטבע להתדבק בקדושה כמעט רגע, ומדוע לא תשליכו אתם רוע מעלליכם מעליכם להסביר עול כובד הגלות מצוואר בית ישראל? ואם לא תשובו בתשובה מעצמכם, אז יעמוד מלך כהמן, כבחז"ל פרק חלק [סנהדרין דף צ"ז ע"ב].

הכוונה ששם אמרו חז"ל, אמר ליה רבי יהושע, וכי אם אין עושין תשובה, אין נגאליין? אלא, הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות בָּהֶֹמָן, וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב. ויש גורסים, שגזרותיו קשות מְהֵמָן, משמע גזרות גרועות עוד יותר מהמן. בעוונותינו הרבים, אנו שומעים זאת. הרי להמן לא היתה פצצה אטומית... אלו האיראנים בזמנינו, קשים גזרותיהם כהמן, אפילו יותר.

לביהמ"ק. וא"כ יש קטרוג גדול, שמלכי ישראל האמורים להישיר הדרך, עשו הרעה הזאת, והרי כל התביעה על ישראל שבדור מרדכי ואסתר היה על שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר וכדברי רשב"י לתלמידיו במגילה דף י"ב. ואף שעשו לפנים, ולכן ניצולו, אבל כל עוד שיש קטרוג שראשי העם מחטיאים, עומד לרועץ לנו. אבל כאשר הכחיד ה' יתברך את מלכות בית אפרים תהלה לאל, שהיו מלכים שעבדו ע"ז, שפיר שייך להציל את עם ישראל, בטענה שלא עשו אלא לפנים. כיון שהם המפריעים לגאולה, וממילא צריכים להשמיד אותם, אך שאר ישראל שלא עשו אלא לפנים, הם יזכו להינצל.

ולכן נזכר ענין זה קודם נס פורים שהאביד ה' את אלו שעשו במרד ומעל ובחטא הע"ז בימי נבוכדנצר, היה רק לפנים, וכדהסבירו המפרשים שנכתב בטיט ולא בדם, שלא היה בפנימיותם החטא.

הרי אומר המדרש [אסתר רבה], על אליהו הנביא שבא לפני אבות העולם, ואמר להם כי המן גזר גזירת כליה על עם ישראל, אך הם התייאשו ולא מצאו פתרון מה לעשות. הלך אליהו למשה רבינו ואמר לו, הרי אתה עמדת בפרץ, והצלת אותם מכל הגזרות. שאל אותו משה, במה נחתמה הגזירה, בטיט או בדם? אמר לו אליהו, בטיט. אמר משה, אם כן, עוד יש סיכוי, אך אם הגזירה היתה חתומה בדם, המצב היה אבוד [עיין שיעור מוצש"ק פינחס ה'תשע"ד].

כתוב במפרשים [כך מוסרים בשם הגר"א והגר"ח מוולאז'ין], כי הדבר רמוז בפסוק [אסתר ג', ט'], יִכְתֹּב לְאַבְדָּם, אל תיקרי לְאַבְדָּם, אלא לֹא בָּדָם.

הסבירו המפרשים שנכתב בטיט ולא בדם, שלא היה בפנימיותם החטא, רק חיצוני כטיט שאפשר להסירו. שאם היה בדם ח"ו לא היתה

דבר זה נועד לאיים על עם ישראל, להפחידם שיחזרו בתשובה. לכן ממשיך בעל אור פני משה ואומר, שחטאו עד גדר, (אפס כי לא השמיד וגו'), ר"ל שתביאו צרות עד כמעט שלא ישמדו בית יעקב, וזה אמרו (כי הנה אנכי מצות וגו'), היינו צרות צרורות תכופות ומולדות (כאשר ינוע בכברה וגו'). ממילא מובן כי פסוק זה ממש מתאים לעניינינו.

פירוש ששי שחשבתי בס"ד לומר, דאין הכי נמי, והקושיא אפילו איננה מתחילה. אנחנו שאלנו מעיקרא, מדוע לשמוח על חלקים מתוך עם ישראל, שחוטאים והולכים לאבדון. אבל מקרא מלא כתוב [משלי י"א, י], בְּטוֹב צַדִּיקִים, תִּעֲלֶיךָ קִרְיָהּ. וּבְאֵבֶד רָשָׁעִים, רָנָה. צריך לרנן ולשמוח כשהם אובדים.

אמנם, לא כל המפרשים מסבירים כך, וישנם האומרים כי זו המציאות, כלומר, כשמושלים הצדיקים, ממילא ישנה שמחה. וכך גם שעושה הקב"ה צרות לרשעים, ישנה רנה. אך רבינו יונה מפרש את הפסוק כמו שאמרנו, וכן דייקתי את לשונו של רס"ג [שם], הם מפרשים כי הדבר הוא בתורת ציווי, דהיינו שצריך לעלוך בזמן שטוב לצדיקים, וגם ראוי לרנן בעת שנאבדים הרשעים. וגם הר"י נחמיאש מפרש כך, ואכמ"ל.

רבינו יונה מביא שני פירושים. בתחילה הוא מפרש כפי המקובל אצל שאר הפרשנים, ולאחר מכן כתב וז"ל, ויתכן לפרש, כי בא לפרש כי הכל חייבין לעלוך בטוב צדיקים, ולשמוח באבוד רשעים. ומה שכתוב, 'לא תשנא את אחיך בלבבך'? אין הרשע בכלל 'אחיך'. וכן אמרו ז"ל, 'זנשיא בעמך לא תאור', בעושה מעשה עמך. והרבה נתבאר הענין הזה בדבריהם ז"ל. הרי לנו תירוץ ששי לשאלתנו. אכן צריך לשמוח כשהקב"ה משמיד את הממלכה החטאה, אף שהם מ ישראל.

התשובה השביעית היא חידוש גדול, וגם לו זכינו על ידי סיבובים וגלגולים, בחסדי ה'. נפתח בנקודה העיקרית של התירוץ. הן אמת שהפסוק עצמו מדבר על השמדת מלכות אפרים, אך אין מניעה לקחת פסוק, ולשנות את מובנו לפי העניין.

פעם הייתי חושב, כי הדבר אינו יתכן ולא שייך. אולי אתם זוכרים את מה שדיברנו בעבר [חיי שרה ותולדות ה'תשע"ט] על הפסוק [ישעיהו נ"ו, ז], וְהִבִּיאֹתִים, אֶל הָרַקְדָּשִׁי. וְשִׁמְחָתִים, בְּבֵית תְּפִלָּתִי. עֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרִצּוֹן עַל מִזְבְּחִי. כִּי בֵיתִי, בֵּית תְּפִלָּה. יִקְרָא, לְכָל הָעַמִּים. אז דיברנו על הפסוק הזה שאומרים אותו אחרי פרשת העקידה, והערנו מדוע מביאים את הפסוק הזה, כביכול הוא מדבר על עם ישראל? הרי מדובר על בני הנכר, גֵרִים?

התשובה עכשיו היא, כי ניתן לקחת פסוק, ו"להנדס" אותו לפי העניין. אולם, אינני יודע אם לנו ישנה אפשרות כזאת, אך למייסדי התפילות היה את הכח לזה, והם השתמשו בו לפעמים.

היגעתי ליסוד הזה, כיון שאחד מן האברכים מהציבור פה בבית מדרשנו פעולת צדיק, הלא הוא ידידנו הרב עוז שלום עֶרֶק יצ"ו, העירני על מה שדיברנו לפני כמה שבועות [_____]. בעניין גביית הצדקה, אימתי גובים את הצדקה. האם בפסוקי ויברך דויד, או לפני ובא לציון. חקרנו מהיכן מגיעים המנהגים האלו, וגם דיברנו על מה שטענו, כי ישנם תימנים הנוהגים כך. השבנו, כי בלאו הכי המנהג האמור אינו קדום ומבוסס, ולא התחיל כי אם בזמן האחרון, ממילא אין מה להסתמך עליו. מהר"ץ [עץ חיים ח"א דף כ"ג ע"א] מעיד כי לא נהגו לאסוף צדקה באמירת ויברך דויד. למרות זאת, הסברנו אז מדוע לא נהגו לגבות צדקה כלל, אפילו לא בפסוקי ויברך דויד.

וְנִחַשְׁתָּ רַבּוֹ וּשְׁמוֹנֶת אֲלָפִים כְּכָרִים, וּבְרָזַל מֵאָה אֲלָף כְּכָרִים. וְהֵם לֹא הִתְנַדְּבוּ בִּסְתֵם, אֲלֵא שִׁמְחוּ עַל הַנִּדְבוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב אַח"כ, וַיִּשְׁמְחוּ הָעָם עַל הַתְּנַדָּבָם, כִּי בָּלַב שָׁלֹם הִתְנַדְּבוּ לֵי. וְגַם דָּוִד הַמֶּלֶךְ שָׁמַח שִׁמְחָה גְּדוֹלָה. וְאַח"כ כָּתוּב, וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת יְיָ לְעֵינָיו כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִד, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ, מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם. עַל סֶמֶךְ זֶה נִהְגוּ חֵלֶק מִקְהִילוֹת יִשְׂרָאֵל לִגְבוּת צְדָקָה בַּפְּסוּקִי וַיְבָרֶךְ דָּוִד, כִּי סִיבַת בְּרֵכַת דָּוִד זֶה, הִיטָה עַל נִדְבַת עַם יִשְׂרָאֵל. וְגַם מִהֲרִי"ץ מִסְכִּים לִפְשֹׁט זֶה, שֶׁכֵּן כָּתוּב בַּפִּירוּשׁוֹ לְתַכְלָאֵל [עַץ חַיִּים ח"א דף כ"ג ע"ב] בְּזוֹה"ל, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא אֲבֵרָהֶם וַיִּצְחָק, לִפִּי שׁוֹהַ הַשֶּׁבַח נֹאמַר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים, שֶׁהִיא מִתְנַדֵּב מִמּוֹן הָרַבָּה לְבָנִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְלִכֵּן אָמַר יִשְׂרָאֵל, לִפִּי שִׁיעָקֵב הִיא רֹאשׁ וְתַחֲלִילָה לְאוֹתָם הַמִּתְנַדְּבִים לְהַקְב"ה, שֶׁנֹּאמַר, יוֹדֵר יַעֲקֹב נִדָּר. וְכֵן הוּא אֹמֵר 'נִדָּר לְאֲבִיר יַעֲקֹב'. כֹּל זֹאת הוּא אֹמֵר, לְמִירוֹת שֶׁכָּתוּב מִקּוֹדֶם לָכֵן, וְלֹא נִהְגוּ לְעִמּוּד בּוֹיְבֶרֶךְ דָּוִד, וְהִטָּעוּ כְּתוּבוֹ הַמִּפְרָשִׁים לִפִּי מִנְהַג הָעוֹמְדִים בְּאִמְרָתוֹ, כִּי הוּא מִפְּנֵי שֶׁנִּהְגוּ לְתַת צְדָקָה מְעוֹמֵד, וְהָעִמִּידָה מִשּׁוֹם נִתְּנָה הַצְדָּקָה לִיד הַגִּבְאִי הַמַּחְזֹר לִגְבוּת. אִם כֵּן לְדִידֵן דִּלֹּא נִהְגוּ לִגְבוּת צְדָקָה בּוֹיְבֶרֶךְ דָּוִד, אֵין טַעַם לְעִמּוּד. וְנִהְרָא נִהְרָא וּפְשָׁטִיה. אֲךָ זֶה שֶׁהַפְּסוּקִים עֲצָמָם נֹאמְרוּ עַל הַצְדָּקָה, אֵין אִפְשָׁרוֹת לְהַכְחִישׁ.

אַח"כ מִמְּשִׁיךְ הַפְּסוּק בְּדִבְרֵי הַיָּמִים וְאֹמֵר, לֵךְ יְיָ הַגְדֵּלָה וְהַגְבֻּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנִּצָּח וְהַהוֹד כִּי כָּל בְּשָׂמִים וּבְאַרְצָן, לֵךְ יְיָ הַמִּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ. וְכֵן הִלָּאָה עַד סוֹף הַפְּסוּקִים. וּבִפְס' י"ח כָּתוּב, יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֵרָהֶם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבִיתֵינוּ, שְׁמֵרָה זֹאת לְעוֹלָם לִיְצֵר מַחְשָׁבוֹת לְבָב עֲמָדָה, וְהִכֵּן לְבָבָם אֲלֵיךְ. וּמִפְּרָשׁ רִש"י, שֶׁמֵּרָה זֹאת לְעוֹלָם: זְכוֹר לָנוּ זֹאת הַנִּדְבָה לְמַצוֹה רַבָּה וּלְצְדָקָה. לִיְצֵר מַחְשָׁבוֹת לְבָב עֲמָדָה: כִּי יֵצֵר שְׁנֵי לְבָבִים וּמַחְשָׁבוֹת לְטוֹבָה, וּמוֹסֵב הוּא עַל כִּי אֵתָּה בּוֹחֵן לְבָב וְגו'. וְהִכֵּן לְבָבִים אֲלֵיךְ: שְׁנֵי לְבָבִים שְׁלֹם לִהְיוֹת לֵב אֶחָד אֲלֵיךְ.

אֲמֵנָם, הַתְּבַרֵּר בְּסוּפוֹ שֶׁל דָּבָר כִּי מִנְהַג זֶה גַּם הוּא כְּאַחֲרִים, הִגִּיעַ דּוּקָא מֵהַאֲשַׁכְנָזִים... כִּנְרָאָה כְּמָה תִּימָנִים רָאוּ בְּאַרְצָן יִשְׂרָאֵל אֲשַׁכְנָזִים גּוֹבִים כֶּסֶף לִפְנֵי וּבֹא לְצִיּוֹן, וְהַחֲלִיטוּ לְהִימָשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶם.

שאלה מהקהל: ישנם הגובים בעת אמירת פִּטּוּם הַקְּטוּרָת.

תשובת מרן שליט"א: בְּרוּךְ ה', עוֹד כֹּל הַמִּתְפַּלְלִים נִשְׁאָרוּ עַד אַז... רֹאשִׁי הַקָּהָל הִיוּ בְּטוּחִים כִּי הִצִּיבוּר יִמְתִּינוּ כ"כ הַרְבֵּה. בְּהַרְבֵּה מִקּוֹמוֹת מִצְוִיִּים "זִרְזִיזִים מִקְדִּימִים", בְּזִמָּן שֶׁהִשְׁ"ץ אֹמֵר תִּתְקַבֵּל צְלוֹתָם, הֵם כִּבְר נִפְטָרוּ מִהַתְּפִילָה... לְגוֹפוֹ שֶׁל עֲנִיִּין, לִפִּי הַהִמָּשֵׁךְ יוֹבֵן כִּי עֲדִיף יוֹתֵר לִגְבוּת לִפְנֵי וּבֹא לְצִיּוֹן.

אֲבָל בֹּא אֵלֵי הָרַב עוֹז שְׁלוֹם יִצ"ו וְאֹמֵר לִי, הִנֵּה הַפִּלֵּא וּפְלֵא, מִמֶּשׁ מִצְוִיִּין וּמִתְאַיִם לִגְבוּת צְדָקָה לִפְנֵי וּבֹא לְצִיּוֹן, כִּי אֹמְרִים לְאַחֵר מִכֵּן אֵת הַפְּסוּק בְּדִבְרֵי הַיָּמִים א' וְכ"ט, י"ח, יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֵרָהֶם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבִיתֵינוּ שְׁמֵרָה זֹאת לְעוֹלָם לִיְצֵר מַחְשָׁבוֹת לְבָב עֲמָדָה וְהִכֵּן לְבָבָם אֲלֵיךְ. מִהוּ 'שִׁמְרָה זֹאת', זֶה הַצְדָּקָה שֶׁהִתְנַדְּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כְּמִפּוֹרֵשׁ בַּפְּסוּקִים שֵׁם, וְכֵן פִּירְשׁוּהוּ כֹל הַמִּפְרָשִׁים.

הֲרִי הַקְב"ה אֹמֵר לְדוֹד, כִּי הוּא לֹא יִזְכֶּה לְבִנּוֹת אֵת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. דוֹד הַמֶּלֶךְ אֹמֵר וְשֵׁם כ"ב, ח"ו, וַיְהִי עָלַי דְּבָר יְיָ לֵאמֹר, דָּם לְרַב שְׁפָכָתָהּ וּמִלְחָמוֹת גְּדוֹלוֹת עָשִׂיתָ, לֹא תִבְנֶה בֵּית לְשָׁמַי כִּי דָמִים רַבִּים שְׁפָכָתָהּ אֶרְצָה לְפָנַי. לְמִירוֹת שֶׁהוּא מִשְׁתוֹקֵק לְבִנּוֹת, לֹא הִסְכִּים לוֹ הַקְב"ה. אֹמֵר דוֹד, אִם כֵּן, לְפָחוֹת אֲכִין אֵת מֶה שֶׁאֲנִי יֹכֵל, וְאַתְּנִדֵּב לְבִנְיָה, וְגַם אֲדַאֵג שֶׁשָּׂאֵר הָעָם יִתְנַדְּבוּ לְבִנְיָה.

הַפְּסוּקִים שֵׁם מֵאֲרִיכִים בַּפְּעוּלוֹתָיו שֶׁל דוֹד הַמֶּלֶךְ, וּבִתְרוֹמוֹת שֶׁתִּרְמוּ הָעָם. וַיִּתְּנוּ לְעִבּוֹדֶת בֵּית הָאֱלֹהִים זֶהָב כְּכָרִים חֲמִשָּׁת אֲלָפִים, וְאַדְרָכָנִים רַבּוֹ וְכֶסֶף כְּכָרִים עֶשְׂרֵת אֲלָפִים,

ממילא מובן לכאורה דעת מנהיגי נתינת הצדקה דוקא באמירת ובא לציון, או עוד לפני כן. ממש הפלא ופלא.

השבתי לרבי עוז שלם יצ"ו, אכן טוב ויפה, אשרינו מה טוב חלקנו, ישנה אסמכתא עצומה לנוהגים כך. אבל קשה, כי אם מי שתיקן תפילה זו התכוון בשביל הצדקה, היתה צריכה להיות הלכה מפורשת כזו, או מקור מפורש, כי יש איזשהו חיוב לתת צדקה בזמן אמירת ובא לציון. לא בש"ס, ולא בפוסקים, לא מצינו מי שאמר כי יש להתנדב באמירת ובא לציון. מנין לנו לחדש הלכה כזו מעצמנו? א"כ איך הבינו פסוק זה אם לא נתנו צדקה בפועל לפני כן?

בכל אופן, בדקתי בספרי המפרשים, וראיתי כי הם לא פירשו כפי כוונת הפסוק בדברי הימים. שכן מהרי"ץ מביא [דף ס"א ע"ב] את פירושו רבינו דוד אבודרהם על פסוק זה בזה"ל, י"י אלהי אברהם וכו': פסוק הוא בדברי הימים. ועניינו, שיועיל סדר קדושה זו ליצר מחשבותינו, ולהכין את לבבנו אליך. נשאלת השאלה, וכי זו כוונת הפסוק בדברי הימים? הרי הפסוק באמרו 'זאת', מתכוון על נדבה, ובכלל אין בדברי הימים סדר קדושה, לא ובא לציון, ולא אתה קדוש. כיצד אפשר לקחת את הפסוק, ו"להנדס" אותו לפי העניין, לומר שהולך לסדר הקדושה שאמרנו קודם?

אלא בהכרח מכאן ראיה שאין מניעה לעשות כך. הרי האבודרהם לומד כך, ומהרי"ץ מעתיקו בשתיקה. ולא נעלם מהם ח"ו שפסוק זה הוא בדברי הימים, ולא עוד אלא שמהרי"ץ מוסיף להביא את המשך דברי רש"י שם, המתאימים לכאן, וז"ל, והכן לבבם אליך. שני לבבם שלם, להיות לב אחד אליך (רש"י).

יתכן כי קשה להבין את היסוד הזה. אך רואים בעליל, כי כיון שהדבר אינו מפורש בפסוק, מייסדי התפילות יכולים לקחת פסוק, ולהתאימו לפי העניין הנצרך להם. ממילא יש

לתרץ גם בעניינינו ולומר, כי מה שמביאים את הפסוק, 'הנה עיני י"י אלהים בממלכה החטאה', כיון שבפסוק לא מפורש שמדבר על מלכות אפרים, אפשר להעתיקו ולשנות כוונתו לפי העניין.

ממילא מה שנדחקנו בעבר, לגבי הפסוק 'זהביאותים אל הר קדש', אפשר לומר דאין הכי נמי, ואין הקושיא מתחילה. כיון שפירוש המפרשים אינו מפורש בגוף הפסוק, למרות שתוכן הפסוק מסביב מעיד כי כוונתו היא על בני הנכר, אנחנו יכולים להעתיק רק פסוק אחד מפרשה שלימה, ולהסב את כוונתו כפי הנצרך לנו.

הדבר נשמע חידוש גדול ותמוה, ובצדק, אך אין לנו ברירה. אמנם, אין אנו יכולים לומר את החידוש האמור, בפה מלא ומוכרח, כי אעפ"י ששלושה גדולים אומרים כך במפורש, כמילתא דפשיטא, הם האבודרהם, היעב"ץ (גם הוא העתיק פירוש זה בסידורו) ומהרי"ץ, מאידך ראיתי למפרש אחד שמעמיד גם את הפירוש בתפילה, כפי כוונתו האמתית שבפסוק. פירוש זה הובא בסידור אוצר התפילות, לחכם אחרון [ועיון תפילה דף רט"ז] שהתעלם משאר הפירושים, וכתב בזה"ל, זכות נדבותינו תעמוד לעולם. זה אכן מובנו של פסוק, ולדבריו אין ראיה ליסוד שאמרנו. אך לפי כל גדולי המפרשים מוכח שאפשר להסב את כוונת הפסוק לפי עניין התפילה.

החידוש מתעצם יותר, כיון שהעתיקו פסוק שלם. בשלמא אם היו מעתיקים חלק מפסוק, כמו ששמעתי ממישהו שלא הבין מדוע אנחנו תמהים, ושאל, הרי ישנם פיוטים רבים שהעתיקו פסוקים, ושינו אותם ממובנם המקורי? השבתי לו, הנה חלק מפסוק, להתאימו לפי הנושא, אין בכך שום בעיא וחשש, וניתן אפילו לתת לציטוט הפסוק מליצה, או אפילו כוונה שונה לגמרי. אך בעניינינו, מתקני התפילות לקחו פסוק מלא,

שאלה מהקהל: מדוע בעיני הרב זהו חידוש גדול כ"כ, הרי חז"ל מביאים כמה פעמים פסוקים הנראים כשייכים לעניינים מסויימים, אבל רבותינו דורשים אותם לסוגיות אחרות לגמרי? למשל בפתילות המגילה המובאות במס' מגילה דף י', אין קשר פשטי בין הפסוקים המובאים במקורות, לבין ושתיהם והמן וכו', כנדרש בגמ' תחת הנעצוץ יעלה ברוש וגו'?

תשובת מרן שליט"א: האם אתה מצאת דרשות בתפילות, וכי מביאים בתפילות פסוק, ומשנים אותו ממובנו? לדרשות אין סוף, ואפשר לפרש שבעים פנים לתורה, סודות ועניינים שאינם קשורים לפסוק, אבל בתפילות זה לא מצוי. דורשים לאו דוקא פסוק שלם, אלא אפילו חצי פסוק. על זה אמרו בעלי הרמזים, 'דרוש דרש, חצי התורה'. דהיינו למרות שאין קשר לחצי הפסוק הנותר. אמנם, זהו רק בדרכי הדרש, אבל בתפילות, אין מציאות כזו. פירוש המלים הם כפשוטו לגמרי. ואף שכמובן ישנם סודות ועניינים גבוהים, אבל הפשט הפשוט, חייב להיות בסיס הכוונה.

אמנם, למרות שהפירוש שאמרנו הוא נחמד ויפה, כמעט התחרטתי ממנו. כי אם כן, כיצד נסביר את מה שאומרים במוצ"ש? אומרים אחר תפילת ערבית, 'זאתה קדוש וכו', ולא אומרים 'זאני זאת בריתי'. לפי מה שביארנו, לא שייך לומר אח"כ 'שמרה זאת'?

אלא שעדיין אינני מוחק את הפירוש לגמרי, כיון שמשמעות הרמב"ם [סוף פרק ט' מהל' תפילה] לומר במוצ"ש, מתחילת וּבֹא לְצִיּוֹן. למרות שביהדות תימן כמו בכל הקהילות, לא נוהגים כך, דהיינו שלא מתחילים אז אלא מפסוק 'זאתה קדוש', משום שאין גאולה בלילה ועיין במנחות דף כ"ט ע"א. וז"ל הרמב"ם, בראשי חדשים ובחולו של מועד, אומר סדר קדושה קודם תפלת מוסף. במוצאי שבת, אומר סדר היום גם אחר תפילת הערב, ואומרים קדיש ואח"כ מבדיל. ממה שכתב הרמב"ם לומר

ואולי לפעמים אפילו סדרת פסוקים שלימה, ונתנו להם פירוש אחר מהכוונה המקורית. לפני שראיתי זאת, הייתי בטוח כי לומר פירוש כזה הוא דוחק עצום. אבל לשלושת הגדולים דלעיל, הדבר היה פשוט בעליל, ולא עשו ממנו עניין בכלל.

כיון שראיתי כך, שנולדה לנו הבנה חדשה בכל הנושא, אמרתי אם כן הנה גם הנני העני יכול להציע פירוש חדש, שלישי במספר. אנחנו אומרים אחר וּבֹא לְצִיּוֹן, שמרה זאת לעולם וכו'. האבודרהם וסיעתו מבינים כי הכוונה היא לסדר הקדושה, אבל אפשר לומר פירוש אחר. הקב"ה מבטיח לנו, 'זאני זאת בריתי אותם' וכו', 'לא ימוש וכו', דהיינו, שהתורה לא תפסוק מזרענו ומזרע זרענו עד סוף כל הדורות. אמרנו פסוק זה מקודם, אחרי פסוק וּבֹא לְצִיּוֹן. ממילא אפשר לומר כי שמרה 'זאת', הכוונה להבטחה הזו.

אוסף לכם פרפרת. בדרך צחות יש להטעים, שמפני כן יש דגש בזא"ן שבת יבת 'זאת', ועפ"י הדקדוק אין מקום לדגש שם. בהרבה פסוקים יש דגש מפני נסוג אחר, דחיק ואתי מרחיק, אך כאן אין שום סיבה לדגש. אלא ידוע שהדגש בא להוסיף אות, כאילו האות ז' כפולה. לומר כי ישנן כמה 'זאת', דהיינו כמה פירושים המתאימים למלה זו.

וכוונת הדברים, שאומרים לרבנונו של עולם, מבקשים ממנו, שמור לנו את הברית הזאת, מה שאמרנו קודם, ואני זאת בריתי וגו', 'ליצר מחשבות לבב עמך', כלומר, לא תפסוק התורה מפנינו ומפי זרענו עד סוף כל הדורות. 'זהבן לבבם אליך', פירושו עפ"י מאמר חז"ל במסכת קידושין [ל' ע"ב], הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל, בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין. התורה שומרת ומחזקת אותנו כנגד יצר הרע. ממש הפלא ופלא.

'סדר היום', מוכח כי צריכים לומר אז את כל הנוסח. וראיתי בהדיא בכת"ק מהר"י בשירי, משנת הת"ז אתתקנ"ח, כיצד הביא את סדר התפילה למוצ"ש, וכתב כך, ויהי נועם, ויקול – ויאמר – ובא לציון. נמצא כיון שהקדמונים גרסו כך, הפירוש מצד עצמו איננו מופרך. אף כי לפי הנהוג כיום, הוא איננו מתאים, אבל למנהג הקדמונים הוא אכן מתאים.

אבל הפירוש האחר, כי 'זאת' חוזר על הנדבה, כשמצרפים את זמני אמירת ובא לציון במשך השבוע, נראה לכאורה הוא אכן מופרך, ואין עליו תשובה. וכי מה נאמר במנחת שבת, אז אומרים ובא לציון וכו', שמרה זאת לעולם וכו', וכי שייך לומר כי מתקני התפילה הזכירו 'זאת', משום שהוא חוזר על מצות הצדקה? אם כן תמוה, מדוע תיקנו לומר גם במנחת שבת 'שמרה זאת' וכו', וכי מי מתנדב אז במנחת שבת? מי מחזיק ח"ו בכיסו כסף, ומתנדבו בשבת?

שאלה מהקהל: אולי נאמר כי לא פלוג רבנן?

שאלה מהקהל: ואולי בדרך אחרת נטען, כי מכוונים על התרומות שנדרו לצדקה בבוקר? אי נמי, אפשר לייחד כסף במחשבה.

תשובת מרן שליט"א: שערי תירוצים לא ננעלו. אכן אלו תירוצים מאד דחוקים. גם מה שאתם טוענים, אולי באמירת 'זאת', מכוונים על הצדקה שניתנה בזמן אחר, זה לא מסתבר כלל, כיון שאומרים 'שמרה זאת', משמע התרומה דעכשיו. אין זה, אלא מורה באצבע [יעוין מנחות דף כ"ט ע"א]. לא מסתבר לכוון באמירת 'זאת', על הצדקה שניתנה לפני כמה שעות, או לאותה הצדקה שנתרום תכף, עוד מעט, בזמן הוצאת ספר תורה. ובכלל קשה, מה נשיב ונאמר באמירת ובא לציון בצאת השבת, הרי אז בכלל אין קריאת התורה, ומדוע לפ"ז אומרים גם שם 'זאת'?

זו אכן שאלה קצת קשה, למרות שברור כי אין הלכה לתת צדקה באמירת ובא לציון, ומה שהננו אומרים, אינו אלא בגדר אסמכתא לאותם הנוהגים כך. אבל ישנה גם הערה כללית בנושא זה, כי אם אכן זו הכוונה, היו צריכים הפוסקים לומר עכ"פ, כי ישנה מצוה לכתחילה לתת צדקה באמירת ובא לציון? גם לא מסתבר לומר כי 'זאת', חוזר על הצדקה שנתנו קודם בפסוקי ויברך דויד.

שאלה מהקהל: הרב בן איש חי אומר, כי בשבת מתנדבים פת לחם לעניים בבית הכנסת, במקום המעות.

תשובת מרן שליט"א: אתה מזכיר לי נשכחות. כמדומני שהוא מביא כן, או עניין דומה לזה, משמו של אביו. צריך לבדוק אם זה נכון. [עיין שיעור הבא]. זו הערה יפה. ועכ"פ קשה, אם 'שמרה זאת' הכוונה לצדקה, מה נטען על מוצאי שבת?

עכ"פ, יכולים להיות בהחלט כמה אופנים רחוקים של נתינת צדקה, אך הם לא חלקים ב"ב.

למעשה, יש פוסקים המתנגדים לנתינת צדקה באמירת ובא לציון. הפרי מגדים [אשל אברהם ריש סימן קל"ב] כתב בזה"ל, אין נכון מה שמסבבים בנדבה וכדומה בשעה שאומרים אשרי ובא לציון. וכל שכן בשעת חזרת התפלה, דמבלבלים הכוונה. והביאו הכף החיים [שם סק"א] להלכה.

ואמנם, אפשר לפתור את הבעי"א, כי אדם יכול להכין את המטבע שהוא מעוניין לתרום, ומניחו על ידו, והגבאי נוטלו בשתיקה. למרות זאת, אינו מומלץ, כי לפעמים ישנם בלבולים, משום שמצוי שאנשים מבקשים עודף וכיו"ב, או מבקשים לפרוט את מעותיהם. כל זה מסיח את הדעת מהתפילה, ואין כדאי בזמן אמירת ובא לציון.

כי זוהי הממלכה החטאה הקמה עלינו בכל דור ודור?

תשובת מרן שליט"א: אם הפירוש הוא על מלכות הזדון, הפסוק יכול להתפרש על כל דור ודור. ואכן האברבנאל מסביר על הממלכה החטאה, על כל אומה מן הממלכות החטאות, איזו מהן שתהיה. הכתוב דיבר בלשון יחיד, אך הוא לא התכוון במפורש לממלכה מסוימת, וממילא יתכן כי בכל דור ודור תהיינה ממלכות חטאות.

בירור המנהג הקדום בעניין אמירת קדיש לאחר ספר שני, כאשר מוציאים בשבת שלשה ספרים.

נתעוררתי לשאלה אחרת ששאלני הרב דוד צפירה יצ"ו, שהזכרנוהו מקודם, ועדיין לא השבתי לו. עתה ישנה הזדמנות נאותה לענות לו תשובה מספקת. השאלה קשורה גם לארבעת השבתות שאנחנו נמצאים בהם, וכן להרבה זמנים ומועדים. השאלה היא לעניין שבת שמוציאים בה שנים או שלושה ספרים, לגבי הקדיש, וחילופי המנהגים בין השאמי לבלדי.

בשבת שמוציאים שני ספרי תורה, כמו הפרשיות שאנחנו קוראים בשבתות אלו שסימנם שְׁזַפָּה, שקלים, זכור, פרה, החודש, וכן בשבת וראש חודש ובימים טובים, שלמנהג הבלדי, רק אחרי פרשת השבוע אומרים קדיש, ואין אומרים קדיש אחרי הספר השני. ואם מוציאים שלושה ספרים, אומרים קדיש אחרי הספר הראשון, כיון שקוראים בו שבעה עולים, ואחרי הספר השני גם כן אומרים קדיש. אך אחרי הספר השלישי, אין אומרים קדיש. מהרי"ץ מעמיד את המנהג, ואומר כי הכלל אצלנו הוא, לעולם, אין מפטיר אחר הקדיש, כיון שהמפטיר חייב להיות צמוד להפטרה.

טעם המנהג הוא, כיון שהקדיש נתקן מפני כבוד התורה, שלא יאמרו שהנביא חלק רשות

הערה מהקהל: בדרך הלצה אפשר לומר, 'שמרה זאת', עד לאחר התפילה...

האמת, שבספר תורת חיים [סופר, סימן קל"ב ס"ק א'] מיישב את מנהגם בזה"ל, וליישב המנהג שנהגו בשני וחמישי לקבץ פרוטות בהרבה מקומות בשעת חזרת התפילה, ובכמה מקומות בשעה שאומרים אשרי ובא לציון, נראה דאינו דומה להכרזה שמכריז חדשות, ועל ידי זה מתבטל הכוונה, משא"כ בדבר הנוהג תמיד, אינו מתבטל הכוונה על ידי זה. התורת חיים אומר כי נוהגים אצלם לאסוף הצדקה בשני וחמישי, ובשעת חזרת התפילה או באמירת אשרי ובא לציון. זהו מנהג האשכנזים, אך המנהג העיקרי הוא כפי שכתב האר"י לאסוף בזמן אמירת ויברך דויד. מחדש בעל תורת חיים, כי דוקא הכרזה אסורה אז, דהיינו הודעה חדשה מיוחדת, כי זה מהווה בלבול לכוונת האנשים, ואין מקומה אלא בסוף התפילה. אך נתינת צדקה, היא דבר הנוהג בכל יום, ואיננו מטריד, ממילא לדעתו אין חשש לאסוף צדקה בזמן אמירת אשרי ובא לציון.

הערה מהקהל: הגבאי מסתובב עם הקופה לפני ובא לציון. בפרט בימים שלא אומרים למנצח.

תשובת מרן שליט"א: כי לא יספיקו. לכן מתחילים באשרי, ואם לא הספיקו, ממשיכים אחר כך.

נמצאנו למדים צדדים לכאן ולכאן, והחידוש הכי גדול הוא שישנה אפשרות לפי חלק מהמפרשים, האבודרהם, מהרי"ץ והיעב"ץ, לתת הבנה אחרת בפשט הפסוקים המובאים בתפילה, היפך מההבנה האמתית במקרא. החידוש גם שהדבר היה ממש פשוט בעיניהם, שלא מצאו צורך להדגישו, או להעיר עליו.

שאלה מהקהל: מדוע אומרים 'בממלכה החטאה', המי"ם בדגש, ולא 'בממלכה' משמע כי זוהי הממלכה החטאה הידועה, ואולי נטען

לעצמו, וכמבואר בגמ' מס' מגילה, ולכן לא מפסיקים ביניהם בקדיש. ביאור הדבר בקצרה הוא כדלהלן. מצד אחד, צריכים לקרוא בנביא, להראות כי גם דברי הנביאים חשובים וקדושים, ונאמרו מפי השי"ת, אך מצד שני רוצים להבדיל בקדושתם, לא להשוותם לקריאת התורה. ממילא, אם יאמרו קדיש אחר המפטיר, נמצא כי ההפטר נבדלת ונפרדת מהתורה, כביכול אין לה קשר למפטיר, וזה לא ראוי, כי צריכים להדגיש שהנביא אינו קריאה לעצמו, ועניין הקדיש הרי הוא להפסיק בין הקריאות. לכן לא מפסיקים ביניהם בקדיש, להודיע כי הנביא נטפל לקריאת התורה.

את היסוד הזה אומר מהרי"ץ בפירושו לתכלאל נעץ חיים ח"א דף קס"ג ע"א, בסוף סדר ימי החנוכה. בתחילה הוא מעתיק את לשון התכלאל בלשון ערב, וישנה תועלת להבין לשון זו. וז"ל, ואן אתפק (= ואם חל) ר"ח בחול, מוציאים שני ספרים, קורין ג' בספר ראשון בענין ר"ח ולא יאמר קדיש, ובשני קורא רביעי, בשל חנוכה, וקדיש.

ואן אתפק סבת פי אלחנוכה (= ואם חלה שבת בחנוכה), פיזיד פי אלצלוה על הנסים (= יוסיף בתפילה על הנסים), ויכון אלמוסף לאלמפטיר (= ויהיה המוסף למפטיר. דהיינו שהוספת פרשת הקרבן, בס"ת שני, היא תהיה למפטיר) ספר שני, יקרא פיה קרבן דאלך אליום (= יקרא בו קרבן אותו היום).

ואן כאן אלסבת ר"ח, פיכרגו ג' ספרים (= ואם חלה שבת בראש חודש, יוציאו שלושה ספרים). אלאוול יקרו פיה ז' נפר פי אלפרשה, ויקול קדיש (= הראשון, יקראו בו שבעה אנשים בפרשה, ויאמר קדיש, דהיינו להוראת סיום). ואלתאני, יקרא פיה אלתאמן ענין ר"ח, ויקול קדיש (= והשני – דהיינו בספר תורה השני – יקרא בו העולה השמיני עניין ראש חודש, ויאמר קדיש). ואלמפטיר, יקרא פי אלתאלת ענין חנוכה, ולם יקול קדיש (= והמפטיר, יקרא

בספר השלישי עניין חנוכה, ולא יאמר קדיש), ויפטיר רני ושמחי.

מהרי"ץ שם האריך בפירושו על הדבר, ודן תחילה בדעת הש"ע לקרוא ששה קרואים בספר הראשון, וממילא אין אח"כ קדיש, כי לא נשלמה חובת קריאת היום, רק אחרי העולה השביעי בספר השני. ומסיק מהרי"ץ כי מנהגינו לקרוא שבעה קרואים בספר הראשון, ואין הפנאי מסכים כעת להיכנס לנושא הזה.

ולגבי יום שמוציאים בו שלושה ספרים, שאין אומרים קדיש אחר הספר השלישי, אומר מהרי"ץ בזה"ל, נראה לענ"ד, שכן בדין. דהא מאי דאצריכו רבנן בכל שבתות השנה לחזור המפטיר לקרות בתורה, הוא משום כבוד התורה, שלא יהא הנביא שווה לתורה. מטעם, כיון שכבר הפסיקו בקדיש בין קריאת התורה למפטיר, אם כן הקדיש הוי סילוק, ונראה שחלק הנביא רשות לעצמו. לזה תיקנו לחזור המפטיר לקרות בתורה, כדי שיהא נראה שהנביא טפל לתורה. דון מינה, דכשקורא המפטיר בפרשת המוספין שהוא גם כן עולה במקום חזרת הקריאה בתורה בשאר שבתות השנה, אם אומר קדיש אחריו, הוי סילוק. וכשקורא אח"כ אז בנביא, הוי כחולק רשות לעצמו, ואם כן בטל לה לתקנת חכמינו ז"ל שתיקנו לחזור לקרות בתורה מפני כבוד התורה. על כן מנהגינו טוב ויפה לפי הדין.

מהרי"ץ מסיים שם את דברו ואומר, וכלל זה יהיה בידך, שמנהגינו שלא לומר קדיש אחר המפטיר, יהיה מה שיהיה. כך הוא לאורך כל הדרך, ואין יוצא מן הכלל. לעולם לא יאמרו אצלינו קדיש אחרי המפטיר.

בשבת, זה מובן, אך כן ייעשה גם בהוצאת שני ספרים, או שלושה ספרים, אף פעם לא יאמרו קדיש אחר המפטיר, ותמיד יצמידו את קריאת המפטיר להפטר, בלי קדיש באמצע. זהו מנהג הבלדי. מאידך מנהג השאמי לומר קדיש גם אחר המפטיר.

קדיש. וז"ל מהר"י אלשיך שם, כשגומרים במה מדליקין, אומרים מזמור שיר ליום השבת, ה' מלך, רבי חנניא, ואומרים קדיש דרבנן. זהו מנהג שלישי.

וישנם מנהגים המוזכרים שם, שאינם מיוחדים להם בדוקא, אלא לעוד כמה מקומות, כגון במפטיר, כשיש ריוח פרשה, ארבעה או חמישה פסוקים לפני הסוף, מתחילים מתחילת הפרשה. מנהג זה נהגו בהרבה מקומות גם הבלדי, רק לא בצנעא. אצלם, תמיד קוראים שלושה פסוקים למפטיר, ולא התחשבו אם יש ריוח פרשה או לא, כי הם לא חשו במפטיר לגזירת הנכנסים והיוצאים, וכבר דיברנו והארכנו על כך בעבר ועיין שיעור מוצש"ק משפטים ה'תש"ע.

בסוף כל חומש, קוראים חמישה פסוקים. גם מנהג זה אינו מיוחד להם, כי הוא היה נפוץ אצל רבים. שהמפטיר קורא אז חמשה פסוקים, ולא שלושה כרגיל, והטעם כנגד חמשה חומשי תורה. שני מנהגים אלו היו נהוגים גם אצלנו, ובעוד הרבה מקומות.

לגבי פורים כתב מהר"י אלשיך, קורין המגילה אחרי קריאת ספר תורה, ואח"כ אומרים סדר היום. שלא כמנהג הבלדי הקוראים את המגילה בסוף התפילה.

נחזור לקושיא דלעיל, ממש מפליא לראות, כביכול דוקא מהר"י קבע את הדין לא כפי המנהג הקדום, ואילו בביהכ"נ אלשיך נהגו כפי "המוזכר בתכאליל הקדמוניות". וכי דוקא השאמי והם נוהגים כפי התכאליל הקדמוניות? מה קרה פה? ואם כן, אזי אין מובן גם מאיפה הגיע המנהג שהעיד עליו מהר"י?

מכח הקושיא הזו, נפנית לבדוק את הנושא הזה, ובמסקנתו הייתי ממש מופתע. מהר"י מביא את המנהג הקדום ביותר, כמו שנוכח בס"ד בהמשך. בדקתי, מהיכן לקח מהר"י

שואל רבי דוד יצ"ו, על מה שבכתבי רבינו יחיא אלשיך זצ"ל [דף קי"ט] מובאים המנהגים שנהגו ביהכ"נ אלשיך בתימן. ולגבי הנושא שלנו, כתב מהר"י יחיא אלשיך כך, ואומר קדיש אחר כל ספר וספר, כמוזכר בתכאליל קדמוניות. הרי זה ממש מפליא, וכי יכול להיות שבתכאליל קדמוניות מובא לומר קדיש אחר כל ספר וספר? לא ראיתי זאת עד שרבי דוד הפנה את תשומת לבי, והייתי ממש מופתע.

כידוע, מנהגי ביהכ"נ אלשיך, ביסודם הם בלדי, אבל הם הכניסו כמה עניינים לפי נוסח השאמי. הדבר הבולט ביותר, שהם אינם אומרים קדיש דעתידי, ואינו קיים אצלם כלל רק בת"ב. גם עוד כמה שינויים המועתקים מהשאמי, כגון שעונים בקדיש, 'לעלם ולעלמי עלמיא יתברך' (יתכן אמנם שהם אמרו אותו בלחש). גם נפילת פנים, הם לא אומרים 'לפניך אני כורע', אלא 'לדוד אליך'. אלו מנהגים שמקורם מהספרדים. ממילא תמוה מאד, לראות מנהג לומר קדיש אחר כל ספר, ודוקא הוא מנהג קדום, מהתכאליל הקדמוניות? כיצד הדבר יכול להיות? נשמע פלא עצום.

מהר"י אלשיך מביא שם עוד כמה מנהגים שנהגו בהם בית הכנסת אלשיך. כגון שאחרי 'אנא בכח' הנאמר בלילי שבתות, מתחילים מיד 'לכה דודי', ולא אומרים 'אל נא קרב תשועת מצפיק'.

עוד משהו חדש ומיוחד שהם נהגו, אבל מובן כי הוא פשרה, ומורכב משאמי ובלדי, שאחרי פרק 'במה מדליקין', אומרים תכף 'מזמור שיר ליום השבת', ואחרי שניהם אומרים קדיש דעתידי. מנהג זה הוא פשרה בין הבלדי לשאמי, כי אצל הבלדי אומרים אחר 'במה מדליקין' קדיש דרבנן שהוא דעתידי, ואחרי 'מזמור שיר ליום השבת', לא אומרים כלל שום קדיש. ואילו בשאמי, אומרים קדיש דרבנן אחר 'במה מדליקין', ואחרי 'מזמור שיר ליום השבת', מוסיפים י"י מלך גאות לבש', ואומר ש"צ חצי

אלשיך כי כך מוזכר בתכאליל הקדמוניות, וככל שחיפשתי בתכאליל הקדמוניות, באותם שיש לנו יד ורגל בהם, ואין מהם שום ראיה. חכמי התכאליל אפילו לא הזכירו ולא התייחסו לאמירת הקדיש אחר הקריאה. הם רק הזכירו כי מוציאים שנים או שלושה ספרים, ולא נגעו בעניין הקדיש.

כנראה שמהר"י אלשיך הסתמך על העתקו של מהר"י בשירי, ושם אכן כתוב לומר קדיש גם אחר הספר השני. שם מהר"י בשירי מדבר על החגים פסח ושבועות, וכן בעוד כמה מקומות, (אך לא בכל המקומות, ללא יוצא מן הכלל), והוא נוקט כי יש לומר קדיש גם אחר המפטיר. לדוגמא, ביו"ט ראשון של פסח קוראים 'משכו', וקדיש. ואחריו מוציאים ספר שני, וקורא בו המפטיר, ואומר אחריו קדיש. המעיין ימצא זאת שם בדף מ"ד ע"א, ולגבי ראש השנה דף נ"ה ע"ב ודף נ"ח ע"א, סוכות בדף ס"ב ע"ב, ושמחת תורה דף ס"ג ע"ב. [יש מקומות שלא הזכיר קדיש רק אחרי ס"ת ראשון, לגבי שביעי של פסח בדף מ"ה ע"ב, וכן לגבי שבועות בדף מ"ז ע"ב].

זו דעת מהריב"ש, בתכלאל המועתק ממנו בדור שלפני פנינו, והחשיב מהר"י אלשיך את דעתו, לתכאליל הקדמוניות. כי כך חושבים, וזה נכון בדרך כלל, כי הלך בזה בדרך הקדמונים. אבל צריך להעיר, כי בתכאליל הקדמוניות ממש הנמצאים בידינו, לא מוזכר כלל עניין קדיש. בכללם בתכלאל כתי"ק של מהר"י בשירי משנת הת"ז אתתקנ"ח, בשום מקום לא הזכיר אם לומר קדיש. ואמנם, בחלק מהתכאליל האחרונים הדבר נזכר, וגם של מהר"י ונה (צריך לבדוק איך בכתי"ק עצמו), אך מאידך חושבני כי מאותם הקדמוניות שלא הזכירו את עניין הקדיש, מוכח כפי מנהג הבלדי עלפי מהרי"ן. כי אם הם היו סוברים לומר קדיש גם אחר המפטיר, מדוע לא פירטו זאת בהדיא, וכיצד נדע זאת מעצמנו? נראה בפשוטו, כי אם לא כותבים כיצד יש לנהוג

בקדיש, מוכח כי אין היו"ט שונה ממפטיר של שבת רגילה, וכמו בשבת, שאחרי שבעת הקרואים, אומרים קדיש, ואחרי המפטיר לא אומרים קדיש, עלינו להבין לבד משתיקת התכאליל, כי הוא הדין בימים טובים. מאידך, אם הם היו סוברים כי יש לומר פעמיים קדיש, הרי הם היו צריכים לכתוב זאת במפורש. כיון שהם לא כותבים, עלינו להבין מן הסתם כי אין חילוק בין ימים טובים לשבת. הוכחה זו היא סיוע להבנתו של מהרי"ן בבירור המנהג הקדום, אבל בהמשך נתייחס לטענה החזקה יותר.

חשבתי על צד אחר לומר בהבנת חכמי התכאליל הקדמוניות, שלא פירטו כיצד להתנהג עם הקדיש, כי הם לא נהגו כפי שנוהגים כיום, שהמפטיר חוזר על קריאת השביעי, אלא המפטיר היה קורא קריאה חדשה. וכן הוא מצד הדין, שהמפטיר עולה ממנין שבעה, כמבואר בגמ' מגילה ובפוסקים. נמצא שבעצם אותו הקורא שביעי, יכול להיות המפטיר בעצמו, העיקר שיקרא לפחות שלושה פסוקים. ממילא לאותם חכמי התכאליל לא התחילה השאלה בכלל. אם כך הם נהגו, ממילא מוכרחים לומר קדיש אחרי המפטיר, כי הוא השביעי. מה שאנחנו נוהגים כיום, שהמפטיר הוא העולה השמיני, וחוזר על מה שקרא השביעי, זהו מנהג מאוחר, מזמן הגאונים וכו', אבל גם בזמננו, אם ישנה סיבה מסויימת, יכול המפטיר לקרוא קריאה חדשה, כי עיקר הדין לא השתנה גם בזמננו, שהמפטיר עולה ממנין שבעה.

כנראה, מפה התחיל שורש החילוק. אחרי שהתחילו לנהוג שהמפטיר קורא בקבועות שלושה פסוקים, וחוזר על הקריאה שקרא השביעי, התחילו להסתבך מה יהיה אם המפטיר עולה לספר שני? אולי דוקא אם המפטיר חוזר שלושה פסוקים על קריאת השביעי, באותו ספר תורה, אז אין אומרים קדיש. אך באופן שקורא המפטיר קריאה

שערי יצחק – השיעור השבועי

בית אהרן וישראל גליון שבט אדר ה'תשע"ט, דף קס"ד, שם האריך הרב הנ"ל במאמר שלם, בבירור מהפוסקים ראשונים ואחרונים על מקום הקדיש אחר קריאת התורה והמפטיר, והביא גם את מנהגם של בני עדות המזרח בשחרית תשעה באב, שם הנושא מסובך במעט, האם לומר קדיש לפני ההפטרה, או אחרי ההפטרה.

הרב סאפרין הביא כי המנהגים חלוקים לכמה דעות. חלקם אומרים קדיש אחרי שני הקריאות, וישנם עוד דעות בדבר. בתוך הדברים, העתיק את מנהג תימן בלדי: בין אחר הקריאה בס"ת שני, ובין בשחרית דט"ב, אין אומרים כלל קדיש, וכדעת הר"י מגאש דבכה"ג ביטלו את הקדיש (תכלאל עץ חיים למהרי"ץ דף קס"ג. שו"ע המקוצר סי' כ"ב סל"ד, וסי' סי' סט"ז). שיטת ר"י מגאש היא סייעתא גדולה למהרי"ץ, ולא ידעתי בעבר. הם אינם בדיוק באותה השיטה, כמובן למעיין, ואי אפשר שעליו נסתמכו לגמרי, אך ראייה נכבדה ממנו, יש, ותנא דמסייע לך. בהערה 26 הוא כתב, ואין משלימים את חובת הקדיש לאחר ההפטרה, דכיון דנדחה יידחה (עולת יצחק ח"ב סי' קל"ב). ברוך ה' שהוא בקי, וציין בקצרה לכל המקורות. הדברים אכן מבוססים בס"ד.

בעניין אבילות בפורים.

רציתי לדבר על נושא נוסף, על עניין אבילות בפורים. השנה משום מה, רבים מאד שאלו על עניין אבילות בפורים לא אליכם. השאלה לא היתה בעיקר על שבעת ימי האבילות, אלא על יתומים מאב ואם, הנמצאים בתוך שנתם, והגיעו ימי הפורים. האם מותר לשמוע כלי זמר ונגינה. שאלה זו סובלת אריכות, כיון שהיא מסובכת במעט.

ישנם הטוענים בזה לאיסור, כיון שלפי מנהגינו, ישנה אבילות בפורים, כדעת הרמב"ם והש"ע. דהיינו, שבפורים יושבים שבעה על הקרקע, וגם מנחמים, וכל שאר הדינים. ממילא לדידן

חדשה, קריאת היום, וכל שכן בס"ת נפרד, עליו לומר קדיש? כנראה שבעיקבות כך התחילו חילוקי דעות.

אבל משמים האיר ה' את עיני, להבחין ולראות במוחש, כי כל אותם שכתבו לומר קדיש אחר הספר השני, אינו המנהג הקדום. הראיה שלי היא מכך שכל האומרים זאת, מביאים את העניין הזה בלשון הקודש, ומובן ממילא כי היא בשם חכם אחרון. ביאור הדבר, ידוע כי לשון התכאליל הקדומים שייסדו חכמי תימן הראשונים, הוא בלשון ערב. אם כתובה שם הלכה בלשון הקודש, אנחנו יודעים ממילא כי היא נכתבה בזמן מאוחר, ולא מהקדמונים. מהר"י בשירי כתב את ההוספה הזו, כיון שכל הפיסקא שם כתובה בלשון הקודש, נראה א"כ שהוא חידשה מעצמו. מאידך, מהרי"ץ מביא את הפיסקא הזו בלשון ערב, יקול קדיש וכו', ולא יקול קדיש, ולא התערב בלשון.

זו הארה גדולה, ראייה כי המנהג הקדום היה שלא לומר קדיש אחר המפטיר. מהרי"ץ מצא בספרי התכאליל הקדומים כדבריו. אבל מי שנוקט לומר קדיש גם אחר הספר השני, אין זו אלא הוראת קצת חכמים אחרונים, וכנראה שהם למדוהו מספר הבית יוסף, או משאר ספרים, ומדעת עצמם הוסיפו את ההלכה הזו בגוף ספרי התכלאל, בלשון הקודש.

הרי מתברר לנו שוב, כי מהרי"ץ החזיק במנהג הקדום יותר מכולם, ומה שכתב מהר"י אלשיך כי מוזכר בתכאליל הקדמוניות לומר קדיש גם אחר הספר השני, אין הדבר אלא טעות, כי כך הוא חשב בדעת התכאליל הקדמוניות, כפי שהיה נראה לו באופן כללי, אך כשמדייקים רואים כי הוספה זו נכתבה בדורות האחרונים, כביכול בשם התכאליל הקדמוניות. ולא היא, כפי שביארנו. תקוותי שהדברים ברורים דיים.

נוסיף חיזוק למה שאנחנו אומרים, מתוך מאמרו של ידידנו הרב סאפרין, והנדפס בקובץ

שנוהגים אבילות, יש להחמיר שלא לשמוח, ולא לשמוע כלי זמר. אך השבתי על טענה זו כי הוא איננה נכונה, כיון שמהרי"ץ העלה בתשובותיו [פעולת צדיק ח"ב סי' ע"ח] בפשיטות את דברי שו"ת זקן אהרון [סי' רט"ז], כי כל הדין הזה נאמר על תוך ימי השבעה, אבל בתוך השנה, ואפילו בתוך השלושים, אין לנהוג באבילות.

אף שצריכים להאריך בנושא, כעת נקצר, ולא נאמר אלא את הנקודה העיקרית. היו ויכוחים כלליים, האם לשמוע כלי זמר, או שלא לשמוע כלי זמר, ובסוף היגענו למסקנא כי אפשר להתיר את הדבר. במשנה ברורה הוצאת י'דרשו' מצאתי סייעתא לכך, כי מותר לאבל תוך שלושים או כל השנה לשמוע בפורים כלי זמר. בל"נ נאריך בנושא שמיעת כלי נגינה בשנת האבל בפעם אחרת, כי הוא אינו נפ"מ לפורים שעבר בלבד, אלא גם לימי חוה"מ. נשתדל לקבוע את הדברים בצורה ברורה ומסודרת, כיון שבעבר לא סברתי כך, כי גם בעבר הדפסנו כך בשערי יצחק [מוצש"ק כי תשא ה'תשע"ב וה'תשע"ג], ואסרנו שמיעת כלי זמר במשך שנת האבל, כיון שנמשכתי אחר דעת ספר פסקי תשובות. אחר זאת חזרתי בי.

מקורות לכך שמנהג התחפשות בפורים בא מאומות העולם, ולא שהתחיל מעם ישראל כפי שכתב בספר ארחות רבינו.

בדרך כלל אינני רגיל לעיין במשנ"ב הוצאת דרשו, אבל עתה, תוך כדי שדפדפתי שם אגב שהעירוני על הנושא דלעיל, ראיתי משהו הדורש התייחסות. ראיתי שם [ח"ו דף רצ"ה הערה 53], שהם הביאו בשם הספר ארחות רבינו בעל קהילות יעקב, כי מה שאומרים על התחפשות בפורים כי הוא מנהג שבא מאומות העולם, זו טעות ואינו נכון, ואדרבה, זהו מנהג היהודים, והגויים למדוהו מהם.

אמרתי לעצמי, מה נעשה? כך כתוב בשם הסטייפלר, גוברא רבא אמר מילתא, ומה נוכל

לעשות ולענות. אבל, האמת אהובה יותר. הדבר איננו נכון. אי אפשר להתעלם מהטעות הזו, וצריכים להגיב כדרכה של תורה.

בכדי לבסס את הדברים, נעתיק את הכתוב בספר ארחות רבינו [ח"ג, דף ס', אות ק"ד] כלשונו, בעיתון המודיע מד' אד"ב תשל"ג, פרסם רב אחד מכתב שאסור בפורים להתחפש לליצן, משום דדמות זו המצאת הגויים עבור ימי ההוללות שלהם, וכל ענינו הוללות וריקנות.

מור קרא את המכתב, ואמר לי, מותר להתחפש לליצן, וכך נהגו בכל הדורות, עוד לפני מאות שנים, וכמובא במסעי הרחיד"א ז"ל, וכמש"כ ברמ"א (סי' תרצ"ו ס"ח) שנהגו להתחפש בכל סוגי התחפשות. ואמר מור, שהגויים לקחו הדבר מהיהודים, ולכן לא שייך בחוקותיהם לא תלכו, ואין איסור בדבר וכמו שנוהגים בשטיחת עשבים בשבועות, אף דהגויים נוהגים כן, משום דהם למדו מאתנו. והוסיף מור כל אחד נהיה מורה הוראה, ומפרסם.

הבה"ט בסי' תרצ"ו ס"ק י"ג מביא בשם הכנה"ג דהורה לאסור הפרצופים בפורים, ע"כ, ואמר לי מור (שליט"א) זצוק"ל, דהטעם שם משום לא ילבש, וכ"כ שם. פי' דמיירי בפרצופים דהיינו תחפשות שיש בהם איסור של לא ילבש, וכ"א במ"ב שם ס"ק כ"ט בשם כנה"ג.

ממש השתוממתי לראות את הדברים הללו, כי בספרים מפורש בדיוק הפוך. צריכים להעמיד את האמת לאמיתה. מנהג זה לא היה בשום עדה מעם ישראל בעבר, לא אצל האשכנזים, ולא אצל הספרדים, קל וחומר שלא אצל התימנים. תמיד צריכים לבחון את המנהגים, ולומר כי אם אצל התימנים הדבר לא היה נהוג, אזי מובן כי אין מקורו מהיהודים, וצריכים לחקור מהיכן הוא מגיע.

יש לטעון, הנה החיד"א היה לפני כמאתיים וחמשים שנה, אבל אנחנו מדברים על התחלת המנהג הזה שהוא מלפני כחמש מאות שנה ויותר.

צריכים להעמיד את האמת על תילה, ולומר כי המנהג התחיל רק לפני כחמש מאות שנה, וכמו שנבאר לקמן. בעבר הבאתי [מוצש"ק וישב ה'שע"ז] את מה שכתבו על כך בספרים. וז"ל ספר מים חיים [להרב יוסף משאש, ח"א סי' רח"צ], דע ידידי, כי מנהג זה של לבישת הפרצופים, לא היה נהוג בעבר אצל היהודים, נשתרבב מחג הנצרים הנקרא בשם כא"ר נאוא"ל. זהו "חג" הקרנבל הידוע. על החג הזה הנני אומר, אל תקרי קרנבל, אלא נבל. ממש נבלים.

ואני שאלתי לכמה אנשים בקיאים בלשונות העמים, מה פירוש כא"ר נאוא"ל, ואמרו לי שהיא מלה יוונית עתיקה, ור"ל, חג של שטות. זהו חג השיגעון. ועוד הפצרתי בהם לחקור על יסוד מנהג זה מאין מוצאו, ואחר החיפוש בספרי דברי ימי האומות הקדמונים, מצאו שהוא ממעין נרפש ומקור משחת של היוונים והרומיים העתיקים, עובדי עבודה זרה, שהיו לובשים אלו הפרצופים ליום אידם לאליל היין, ולאליל היופי והזמה, ועושים בהם כל תועבה רח"ל. הוא ממשיך ומספר כי היו מקומות שהנהיגו זאת, ונוצרו מכך הרבה מכשולים, כיון שהתחפשו עד שלא ידעו את זהותם, וגם היו שתויים, כמצות היום. וא"כ הוברר הדבר שיש בזה שמץ ע"ז, ואיסורו מן התורה, כמ"ש רבינו הרמ"א ביר"ד סי' קע"ח, ע"ש. קיצרתי, כי כבר הבאנוהו בעבר.

גם בספר שו"ת דבר שמואל [אבוהב, סוף סימן רמ"ז], לאחד מגדולי ישראל הצדיקים הספרדיים, כתב כי מקור המנהג הוא "ויתערבו בגויים".

לא נאריך על כך, כי אפשר לעיין בספרים ולמצוא זאת בספרים רבים. מה גם שכבר בספר

בנדון דידן, חקרנו ודרשנו והיגענו למסקנא ברורה כי המנהג הזה הובא מהגויים. למרות שמבחינה הלכתית אפשר לטעון ולומר כי מותר לנהוג בזה, ואין איסור של 'בחוקותיהם לא תלכו', שזו אכן שאלה הלכתית בפני עצמה, עכ"פ אין אפשרות להכחיש ולומר כי מקור המנהג הוא מהיהודים, והגויים לקחוהו מאתנו. הדבר בודאי איננו נכון.

הקהילות יעקב מציין למסעי הרב חיד"א, וכוונתו לספר מעגל טוב, בו סיפר החיד"א את כל הקורות אותו במסעותיו. החיד"א עצמו היה אז באמסטרדם, והוא מציין כי זהו מנהג האשכנזים. הוא מתייחס למנהג התחפושות בצורה מעניינת, וכך הוא כתב שם [דף כ"ג], ליל א' מסדר פקודי. מוצש"ק, כל הלילה היו עושין ברחובות שמחה ופרצופין ושטיות, בשביל פורים שעבר, כאילו העיר שלהם. בפרסום גדול, ברחובות קריה. ורובם אשכנזים, שיש באמסטרדם, יותר מג' אלף נפשות מאשכנזים.

בעיר אמסטרדם היה קהילה ספרדית, שהגיעה לשם מגלות ספרד, ושם היה רבם מה"ר שלמה שלם, אך רובה היתה אשכנזית. החיד"א אומר כי הם היו עושים שטיות, כמו שאומרים היום שטויות. החיד"א כתב שטיות, בלי וא"ו, על דרך שאומרים אנחנו על גלות, גליות. מלכות, מלכיות. בדפוס לא הבינו זאת, וכתבו "שטויות". החיד"א מביא כי כך היו עושים על הפורים שעבר, והתפלא כיצד השתלטו היהודים על העיר, כביכול היא שלהם.

מסיים החיד"א, והעיר חירות, והם לוקחים החירות יותר מדאי, כאילו הם המושלים ומלכי ארץ, דבר פלא. החיד"א השתומם, כיצד היהודים השתלטו על העיר, והתנהגו כפי חפצם, ואין אף אחד מוחה בידם.

עכ"פ הוא מעיד כי מנהג רוב האשכנזים היה לעשות את אותם פרצופים. מכאן מוכיח הסטייפלר כי המנהג הוא קדום בישראל. אבל

חוקת עולם [דף רמ"ז] ראיתי אח"כ שהעיר על דברי הספר ארחות רבינו בזה"ל, ואולם בספר ארחות רבינו חלק ג (עמוד ס' אות קד). כתב משם הגאון הסטייפער זצ"ל, שלא שייך במנהג התחפושות איסור ובחוקותיהם לא תלכו. ואין איסור בדבר, אף שהגויים נוהגים כן, משום שהם למדו כן מאיתנו. ואמר, על אותו שהורה לאסור משום איסור חוקות הגויים, כל אחד נהיה מורה הוראה ומפרסם. ע"כ. והנה מה שכתב שהגויים למדו מאתנו, לעניות דעתי דוחק לומר כן, דלפי מה שנתבאר בכל הספרים הנ"ל שהוא מנהג של פריצות והוללות, לא יעלה על הדעת שמנהג כזה יצא מִישראל קדושים. וגם אותו מורה הוראה יפה פרסם, דבאמת יש בזה חשש חוקות הגויים, ועוד עיין בספר רץ כצבי רייזמן (חנוכה פורים סימן לו עמוד תקצ). ע"ש.

בעל חוקת עולם, כתב בעדינות, לעניות דעתי דוחק לומר כן, אך אין זה רק דוחק, אלא לא נכון בעליל, וכאמור לעיל.

אלא שלגבי ההלכה למעשה, סיים בספר חוקת עולם בזה"ל, לקושטא דמלתא, לפי האמור, שנאמרו כמה טעמים בענין התחפושות, כפי שאמרנו מקודם, שערי תירוצים לא ננעלו. ישנם האומרים כי לא עושים כן אלא לפנים, וזה זכר לנס, וכאמור במסכת מגילה וכדלעיל. גם הסמיכו זאת למה שאומרים כי לושת נברא זנב, הרי שהיו שינויים. ישנם האומרים עוד כי המנהג נעשה בכדי שלא יתביישו העניים לבקש נדבות, לכן התכסו העניים במסכות על הפנים, שתימנע מהם הבושה. קיצור הדבר, מצאו כששה או שבעה טעמים למנהג זה. אולי אפילו יותר. המציאו טעמים.

אבל עתה צריך לדון לגופו של עניין, אחרי שמצאנו טעמים למנהג התחפושות, נשאלת השאלה מה עם חוקות הגויים. כתב על כך בעל חוקת עולם, לקושטא דמלתא, לפי האמור, שנאמרו כמה טעמים בענין התחפושות, אם כן

לא שייך כזה ענין של חוקות הגויים. ובפרט שיהיו תחפושות צנועות על טהרת הקודש, ואין בכוחנו להכריע כנגד מהר"י מינץ והרמ"א, ולחשוש למה שהם לא חששו. וגם הפוסקים שדחו דברי מהר"י מינץ, לא דחו אלא מצד איסור לא ילבש. אך לא מצד איסור חוקות הגויים, והנח להם לישראל.

ביאור הדבר, על אף שהגויים התחילו במנהג מסויים, ולמדו היהודים מהם לנהוג כן, אין הדבר אסור אלא אם כן הגויים נהגו כך בלא טעם, כגזירה בעלמא. אך אם רואים כי הוא מביא תועלת, נקיטין כי אין איסור להעתיקו אל היהודים. אמנם, אם יש במנהג שורש פריצות, ח"ו להעתיקו, וצריכים להימנע ממנו.

בש"ע המקוצר הלכות חוקות העמים [סי' קמ"ד סעיף ה'] כתבנו בס"ד כך, "חוקות" העמים, פירושו כמשמעו דוקא דברים שאין להם טעם גלוי. לפי שאז נראה כנמשך אחריהם ומודה לדעותיהם, או מפני חשש שמא יש בדבר שמץ עבודהזרה מאבותיהם. אבל דבר שנהגו לתועלת, או לשם כבוד או מטעם אחר, מותר, אם אינו חוק לעבודהזרה. כגון שעושים לרופאים מלבוש מיוחד (חלוק לבן) שניכר בהם שהם רופאים, וכדומה. הרי הדבר מותר, ומותר לנהוג כך.

לפי מה שראיתי בספרים, פעם, הן הרבנים, והן הרופאים, היו לובשים פראק. כך היה מקובל ברוסיה. כיום השתנה הדבר. מעתה לפי האמור, לו יחליטו הרופאים ללבוש פראק, וכי ייאסר על היהודים ללבשו? כיון שפראק הוא דרך כבוד, וכן החלוק הלבן הוא מדרך נקיון וסטריליות, אין הדבר אסור. חוקות העמים שנאסרו, הם אינם אלא הדברים שנוהגים בהם הגויים ללא טעם.

זו שיטת מהר"ק [רב"י יוסף קולון], והביאו הרמ"א [סימן קע"ח סעיף א'] להלכה. שיטה זו ידועה, וסומכים עליה הפוסקים, למרות שהגר"א

רק שלא ילבש איש שמלת אשה, ושלא תלבש אשה בגדי איש, אלא אפילו ללבוש תחפושות שאין בה פריצות, משום בחוקותיהם לא תלכו. מובא שם גם בהערות כי רוב הרבנים התנגדו לכך.

ישנו חכם אחד שטען כי המנהג אכן החל אצל היהודים, אבל יש לו מהלך אחר לגמרי מהארחות רבינו. המאמר נדפס בקובץ אור ישראל [מאנסי, שנה ב' ג', קובץ ז', דף תק"ל] וז"ל, יש שכתבו שמנהג לבישת הפרצופים ירושה היא לנו מהיהודים האיטלקים בסוף המאה החמישית, והם ירשו אותה מהרומיים שנהגו כך בימי שמחתם, ומאיטליא פשטה המנהג בכל העולם הישראלי.

אולם לדעתי אין הכרח שזה הוא מנהג גויים שנשתרבו בין היהודים, ונראה לי לומר שמנהג זה הוא גלגול ממנהג עתיק יומין שהיה נהוג בכמה מקומות, כמבואר בספר הערוך ערך "שוור" וז"ל, "שוור פוריא, הא ימי הפורים מנהג בכל העולם כולו, שבחורים עושין צורת כדמות המן, ותולין אותה על גותיהן ד' וה' ימים, ובימי הפורים עושין מדורה ומשליכין אותה צורה לתוכה ועומדין סביבה ומזמרין, ויש להן טבעת תלויה בתוך האש שנתלין וקופצין מצד האש לצד האש". גם יש לכך מן הגמ' בסנהדרין [דף ס"ד ע"ב], לגבי העברה במולך, כמשוורתא דפוריא. וז"ל הגמרא שם, אמר רב יהודה, אינו חייב עד שיעבירונו דרך העברה. היכי דמי? אמר אביי וכו'. רבא אמר, כמשוורתא דפוריא. וגם רש"י שם פירש כפי הערוך בזה"ל, אינו מעבירו ברגליו אלא קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה.

מוסיף שם כותב המאמר, ובארחות חיים הלי מגילה סי' מב מביא ג"כ כדברי הערוך, אלא במקום שכתב בערוך "מנהג בכל העולם כולו...", כתב בארחות חיים "ומנהג בבבל ובעילם".

[בביאורו שם] חולק. לפי הגר"א הקושיא תישאר במקומה, כי הוא נוקט להלכה שאפילו חוק עם טעם, אסור ליהודים להעתיקו. כיון שדעת מהרי"ק מקובלת להלכה, אי אפשר לערער על המתירים. למשל, כיום יש נוהגים לזרוק ניירות צבעוניים בחתונות אחרי החופה. גם הנהגה זו לקוחה מאומות העולם, וכיון שהיא יוצרת שמחה, אי אפשר לאסרה משום חוקות העמים.

שאלה מהקהל: הפוסקים לא התנגדו למנהג התחפושות, משום חוקות העמים?

תשובת מרן שליט"א: אכן כן, וכמו שאנחנו אומרים, שמעיקר הדין אין בכך חשש, כיון שהתחפושות יוצרים שמחה. אמנם, רבים התנגדו ללבוש כלי גבר על אשה, וכן להיפך, מצד לא ילבש.

שורש המנהג להתחפש בחגים מסויימים, התחיל אצל הגויים באיטליה, הם הרומיים, וחכמי איטליה הראשון שדנו בדבר, האם להתיר או לאסור, ונתגלעו ויכוחים גדולים ביניהם. בסופו של דבר, נתפשט בהרבה ארצות להתחפש בפורים. אך כל ההיתר נפוץ לשעבר אצל האשכנזים, אך הספרדים בכלל לא הכירו את מנהג התחפושות. וכוונתנו על כל ארצות המזרח, כבבל, מרוקו, אלגיריה, וכן הלאה.

בדקתי זאת בספרים, ונביא קצת בפניכם. בספר עטרת אבות ופרק כ"א הלכה ו', להר"ח סויסה [כתב בזה"ל, נוהגים ללבוש בגדי יו"ט לכבוד פורים. לבישת תחפושות ומסכות הקיים כיום, לא היה נהוג במרוקו, וחכמי הקהילות בכל מקום, אף מחו כנגד מנהג זה.

כך כתב גם בספר דברי שלום ואמת [להר"ש טולידאנו, הלכות פורים אות ט', עמוד 145], בצפון אפריקה, לא נהגו בכלל להתחפש או לעטות מסכות, חוץ ממקומות בודדים באלגיריה, שהושפעו על ידי האירופאים. ויש שאסרו, לא

דרך אגב, גם בתימן היה נפוץ המנהג הזה, וכן בבבל. נהגו הילדים לעשות כמו בובה, ולקרותה המן, ויורים עליה, וכן זורקים עליה חצים, עד שלבסוף מעלים אותה באש. עושים שמחה גדולה מכך, ותהלוכה עם עגלות, ביחד עם המן.

רואים מזה שבזמן חז"ל היה המנהג רק לעשות מדורה ולקפוץ עליו, ובמשך הזמן קיבל המנהג הוספה בבבל ובעולם, שעושים 'צורת כדמות המן', ותולין אותה על גגותיהן ד' וד' ימים, ובימי הפורים עושין מדורה ומשליכין אותה צורה לתוכה ועומדין סביבה ומזמרין. ועד לאחרונה היה מנהג כזה קיים בתוניסיה ובגרבה. וא"כ לא רחוק הוא לומר שבזמן מן הזמנים נהיה עסק גדול מדי לעשות בובות צורת המן מסמרטוטין ועץ, ואפשר דמשום התוצאות המעציבות מעשיית בובות בדמות המן, שקנאי הדת הנוצרית חשדו שלא המן הרשע נתלה ונשרף, כי אם ישו הנוצרי, תחת מסוה של המן, ולכן נהגו שאחד מן האנשים התחפש ל'המן', ואח"כ התחפשו עוד אנשים להמן ובניו ולזרש אשתו, עד שכולם התחפשו, ונהיה מזה המנהג הכללי להתחפש בפורים. וכידוע שעם הרבה מנהגי ישראל נהיה כדבר הזה, שאיזה מנהג קדום קיבל קצת שינוי ואח"כ עוד שינוי, עד שקיבל צביון חדש לגמרי ונעשה למנהג חדש.

כל זה ממש דמיון פורה... הוא בנה יסודות על כל מיני דמיונות, שאין להם בסיס ומקור. היה לו ללכת בדרך הישרה, כפי שכתוב בספרים, וכמו שכולם מעידים כי היהודים לקחו את התחפושות מהנצרים. לכל זה אין שום מקור, אלא מדמיונות. נדמה לו כי אנשים התחפשו להמן, ואח"כ לעשרת בניו, ואח"כ נוצרו מזה התחפושות שאנחנו רואים היום.

וכי אנשים התחפשו בכלל להמן? הרי ידוע מה שדיברנו בעבר [שם], כי התברר על מי שהתחפש להמן, שבאותה השנה הוא

התקלקל. בקיצור, אלו דברים שאינם מתקבלים על הדעת.

עדיף ללכת בדרך הישרה, הנכוחה, דרך המלך, כפי מה שכתוב בספרים, וכמו שכולם מעידים. אין כדאי להסתמך על סברות ודמיונות, אלא על מה שכתוב במפורש.

במלים אחרות, מקור המנהג הוא מהגויים, והיהודים העתיקוהו מהם. הרבה רבנים התנגדו לכך, ומנגד הרבה רבנים הסכימו. בסופו של דבר נתפשט המנהג להתחפש. אבל צריכים להיזהר לא להיגרר לחשש עבירה. מצד 'בחוקותיהם לא תלכו' אין חשש, כיון שהתחפושות הללו גורמות שמחה, ואין מי שיכול להכחיש זאת.

לכן, אם התחפושות הללו גורמות קצת שמחה יתירה, אפשר להבין את המתירים. אבל יש להיזהר ולעמוד על המשמר, לבל יצאו מכך דברים גרועים. אם שולטים על המצב, והתחפושות מוגבלות ומצומצמות, כגון שלא מתחפשים לרשעים, קל וחומר לא להמן ולא לאחשוורוש. לא לשוטרים ולא לחיילים, ושאר מרעין בישין. מי שרוצה לחפש את הילדים, לפחות שיחפש אותם לדברים טובים, כגון כהן גדול, וכל כיוצא בזה. אבל צריכים לדעת כי אין בכך קדושה. אין להפוך את היוצרות, לומר שהיהודים התחילו במנהג, והגויים למדוהו מאתנו, כי האמת היא הפוכה, שהיהודים למדו זאת מהגויים. אם היינו יכולים לבטל זאת, או אם יקום דור שיבטל זאת, אין בכך שום חשש, כי אין בו שורש של עם ישראל.

המציאות היא שלפני חמש מאות שנה, לא מוזכר בשום ספר בעולם, מנהג זה של תחפושות. הראשון שמדבר על תחפושות בפורים, הוא מהר"י מינץ, מלפני חמש מאות שנה. אפילו החיד"א שמזכיר את המנהג הזה, הוא לפני מאתיים וחמשים שנה, וגם הוא מעיד כי זהו דוקא מנהג האשכנזים. לאט לאט

שערי יצחק – השיעור השבועי

לבד מזה, אין הכלל הזה אמור אלא 'אם הלכה רופפת בידך, פוק חזי מאי עמא דבר', כנז' בירושלמי, כיון שאיננו יודעים עם מי האמת, ואין ראיה הפוכה, יש לבדוק במנהג הציבור. אבל למי שברור לו כי אין המנהג טוב, אין שום צורך לבדוק את הציבור. אצלנו אין ההלכה רופפת.

הודעה משמחת על הדפסת מהדורא חדשה של אגדתא דפסחא עם פירוש עץ חיים למהרי"ץ, וחלוקתה לציבור חנם על מנת ללמוד בה.

ברוך ה' יש לנו בשורה טובה. זכינו השנה להדפסה חדשה של אגדתא דפסחא, יחד עם הביאור הנפלא עץ חיים של מהרי"ץ. בביאורו של מהרי"ץ כלולים כל הלכות ליל הסדר, דברים כדרבונות, וכן פירוש מלות ההגדה וענייניה.

במקום מה שחשבנו בעבר לערוך מבחן על אגדתא דפסחא, כמו בשנים קודמות, הוחלט בעצת ידידנו הרב ניר יצ"ו, להדפיס את סדר אגדתא דפסחא מחדש, בלי הפירוש שלי 'פרי עץ חיים'.

החוברת עולה 12 ש"ח, אך מי שמקבל על עצמו ללמוד את הפירוש עץ חיים על ההגדה מתחילתו ועד סופו, יקבל חוברת אחת בחנם. השם ב"ה יזכנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, אכ"ר.

התפשט המנהג, עד שכיום הוא התקבל אצל כולם, ממילא לא נותר לנו אלא להגיד, יש להיזהר לצמצם בדבר, בכדי שלא יצאו מכשולות מתחת ידינו.

שאלה מהקהל: אבל מרן שליט"א כתב באגרת פורים שלא להתחפש לרשעים גויים. מה הדין להתחפש לתחפושת של מלך וכיוצא בו?

תשובת מרן שליט"א: מלך כללי אין מניעה, אבל אם זהו תחפושת של מלך גוי, אין כדאי, כי הדבר יכול להשרות עליו טומאה. לדוגמא, אפילו אם יתחפש לאחשוורוש, או אפילו על מלך גוי דעלמא.

שאלה מהקהל: אבל מרן שליט"א אמר בעבר, כי בדבר שנתקבל המנהג, הרי זהו סימן כי מרוצים מהשמים, אם כן הוא הדין להתחפש בפורים?

תשובת מרן שליט"א: דבר ראשון אענה לך, שהמנהג הזה לא התקבל בצורה חלקה, כי היו מחאות בכל הזמן כנגדו. בסופו של דבר המנהג התקבל בחריקת שיניים. אולי לפי המציאות של היום, אתה צודק. אך צריכים להיזהר לגשת לתחפושות, 'במדה במשקל ובמשורה', להתחפש לדמויות רצויות, וזה רצוי. בכל אופן, אם רואים שיוצאים ממנו מכשולים, לא יעזור שום דבר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה וליזכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.